وانـــەی هـــەورامی

(نویسەی و وانەی زوانی هەورامی)

ئەرەنیای: تاقمەو نویسکاراو وانەی هەورامی

(کوورش ئەمینی، ژیار سڵامەتیان، عەبدوڵڵا حەبیبی)

دلێگیر

بابەت | پەل

وەڵینە ١

ئەژناسناو ئەلفبای هەورامی ٤

چن سەرەنجێ پەی درۆس نویستەی ٦

واتوو «ئـ» ٩

واتوو «ب» ١٠

واتوو «پ» ١١

دەسوور زوان (١) ١٢

واتوو «ت» ١٤

واتوو «ج» ١٥

واتوو «چ» ١٦

بوانمێوە (١) ١٧

بنویسمێ (١) ١٩

واتوو «ح» ٢٠

واتوو «خ» ٢١

واتوو «د» ٢٢

دەسوور زوان (٢) ٢٣

بابەت	پەڕ
واتوو «ڎ»	٢٤
واتوو «ر»	٢٥
واتوو «ڕ»	٢٦
بوانمێوە (٢)	٢٧
بنویسمێ (٢)	٢٨
واتوو «ز»	٢٩
واتوو «ژ»	٣٠
واتوو «س»	٣١
بوانمێوە (٣)	٣٢
بنویسمێ (٣)	٣٣
واتوو «ش»	٣٤
واتوو «ع»	٣٥
واتوو «غ»	٣٦
دەسوور زوان (٣)	٣٧
واتوو «ف»	٣٨
واتوو «ڤ»	٣٩
واتوو «ق»	٤٠

بابەت	پەڕ
بوانمێوە (٤)	٤١
بنویسمێ (٤)	٤٤
واتوو «ك»	٤٥
واتوو «گ»	٤٦
واتوو «ل»	٤٧
بوانمێوە (٥)	٤٨
بنویسمێ (٥)	٤٩
واتوو «ڵ»	٥٠
واتوو «م»	٥١
واتوو «ن»	٥٢
بوانمێوە (٦)	٥٣
بنویسمێ (٦)	٥٥
واتوو «و»	٥٦
واتوو «هـ»	٥٧
واتوو «ی»	٥٨
بوانمێوە (٧)	٥٩
بنویسمێ (٧)	٦١

بابەت	پەڵ

واتوو «ێ» ٦٢

واتوو «ۆ» ٦٣

واتوو «و»(دەنگدار) ٦٤

بوانمێوه (٨) ٦٥

بنویسمێ (٨) ٦٦

واتوو «وو» ٦٧

واتوو «ا» ٦٨

نامۆ مانگەکا ٦٩

سەرچەمێ ٧٠

وەڵینە

باسێوی کورت سەروو چەنی بیەی ئەرەنیاو کتێبوو «وانەی هەورامی»

ڤیروو ئەرەنیای و نویسەی کتێبێوی بە نامۆ کتێبوو «وانەی هەورامی» پەی فێرکاری نویسەی و وانای زوانی هەورامی هەر فرە زەمانێوا کە دڵـەچرکەو فـرەو نویسـکار، وانیـار، لایەنگێـر و دڵسـۆزاو بواروو زوان، فەرهەنگ و ئەدەبیاتوو هەورامانیا. ئینە بی کە بە داواکاری برێو جە ئازیزا و پی شێوە کـە ماچمێ ئی هەرمانێ لوا ڕاوە. هەڵبەت ئێژاو واتەیا کە بزانمێ ئی کومیتە پا دەق و پا شێوە کە وارەنـە مەی ئەرك و هەرمانەکێش نەلەی ڤەرەڤە؛ تا ئینە کە ئی کتێـبە پـی شێـوازە کـە نویسـیان لاو ئـازیزوو هەورامانی کاکە ژیار سلامەتیانیەوە پێسە تەرحێویٚ ئەوەڵیەی ئامادە کریا و دماتەر بـە سـەر وسـتەی، قرتنای، ویرایش و ئامادە کاری دمایین لا کاکە عەبدوڵڵا حەبیبی و کوورش ئـەمینییـەوە و پـی دەق و ڕواڵەتە ئامادە کریا. هەڵبەت هەر پاسە کە سەرەوە و سەردیاروو نـامۆ نویسـکاراو کتێـبەکەینە ئامـان، بێجگەم ئا یەرە نەفەرەیە کە پێسە نویسەروو ئی کتێبیە ئەژناسیەینیٚ؛ هیچکەس بەرپرسـوو دلێـگیروو ئا چێویە (هەم باری زانستی و هەم باری ...) کە چی کتێبەنە ئامان، نیا.

ئێژاو واتەیا کە ئی شێوەو وانە واتەی و فێرکاری زوانی پی دەقە، بە شەرتۆ ئانەیەنـە کـە مسـیار وەڵـێ گرد چێویەنە، ڕواڵەت و تەشك و قیافە و هەر پاسە شێوەو گۆ کەردەو واتەکاو ئـەلفبای ئـارامی مزانـۆ. یانێو ئەگەر تلانێوە سەرەوە سەواد ش نیا، لانیکەم سەوادو وانەی و نویسەی فارسیش هەن.

ڕەوتوو ڕاوە لوای کومیتەکەی

شۆنۆ چن جار ئەرەنیشتەو کومیتەو ئامادەکاروو ئەرەنیاو کتێبوو «وانەی هەورامی» و بە پاو ڕاچنەو(تەسمیم) ئا کومیتەیە؛ کومیتێوی ١٣ کەسی کە وارەنـە نامـەکێشا مـەی بـە نـامۆ کومیتـەو تایبەتکاروو (تەخەسۆسی) ئەرەنیاو کتێبوو «وانەی هەورامی» هۆرچنیەی.

هەر دیسان پاو ئاگاداری کومیتەو ئامادەکاری، یەکەم ئەرەنیشتەو ئا کومیتەیە ڕاکەوتوو یـانزەو مـانگۆ سەوزە وەهارەو سالۆ ١٣٩٤ی کۆچی ڕۆجیاری شاروو مەریوانیەنە و پی شێوە کە وارەنە مـەی لـوا ڕاوە. چی ئەرەنیشتەنە باسێوی فرە، سەروو ڕانویسی یۆگیری هەورامـی، هـەم سـەروو سـاختار (دەسـتوور) و هەم وەرچەموو زوانشناسیەوە کریا کە ئەرەچکیا و ئاکاموو ئا باس و بابەتیە پی شێوە کە وارەنـە مـەی گنۆ وەروو چەما:

۱) ئا زوانە کە بە شێوەو هەورامی یۆگیری و پی شێوە کە وارەنە مەی منویسیۆ؛ هەوڵ دریۆ بۆ بە مێعیار و پیمانە و خزمەتش پنە کریۆ و بلۆ سەر.

۲) کەڵك گیریۆ چا شێوەو نویسەیە و ئا ڕانویسە کە ئیسە باو بیەن و بە نامۆ ڕانویسی کوردی (بە ئەلفبای ئارامی) کەوتەن یاگێ.

۳) سادە و ڕەوان‌نویسی، بنەماو هەرمانەکا بۆ.

٤) «ذ. d'» بڕێو یاگێ هەورامانی بە تایبەت هەورامانوو لهۆنیەنە مانا فارۆ. ئێتر مشیۆم پێسە واجی دیاری کریۆ. بەڵام بڕێو یاگێ هەورامانی پێسە ژاوەرۆینە، پاسنە کارێو مەکەرۆ. شۆنۆ باس و لەیەکدایوی فرەیەرە، پاسە قەرار نریا کە پەی ئاسانکاری فێربیەی هەورامی، چوونکەتی ئیسەیچ دلێ واتە و گۆ کەرڎەی خەڵکیەنە، فرە هەرمانبەرەنە؛ پێسە واجێوی دیاری کریۆ.

٥) یاگەداروو نامێ (زەمیر) بە تەلەفۆزوو«ذ. d'» زەمیروو دووەم کەسوو تاکیا و مشیۆم بە واتوو «ت» بنویسیۆ. پێسە: وێت

٦) بە پاو ڕاوینێوی زوانشناسی، هەر واچێو (کەلیمێ) هەر یاگێوەنە کەمتەرین قرتیایش (حەزف) بۆ؛ خاستەرا ئانە بۆ بە پیمانەو هەرمانێ.

۷) گۆ کەردەی واتوو «ڤ» دلێ هەورامیەنە چنی کرمانجی سەرینی جیاوازیش هەن. «ڤ» هەورامانوو لهۆنی و هەورامانوو تەختیەنە فرەتەر بەکار ملۆ. هەورامانوو ژاوەرۆینە کەمتەر هەنە. چوونکەتی ئی واتە هەورامانوو لهۆنی و تەختیەنە مانا فارۆنە (مومەیێزوو مانایا) «ڤ» بۆ بە مەبنا و بنەڕەت؛ بەڵام چی جۆرە یاگانە دلێ کەمانەی یام پاوەرەقیەنە ماچیۆ کە «واو»یچ هەن. پەی نموونەی جە لهۆن و تەختەنە: «ڤەر» بە ماناو «جلو» فارسی و «پێش»ی سۆرانی و «وەر» بە ماناو «نووروو ڕۆجیاری»ا. جە حاڵێوەنە کە دلێ ژاوەرۆیەنە هەر دوە چی کەلیما بە شێوەو «وەر»ی گۆ کریا.

۸) باسوو «ن»ی: نوونوو غۆننەی (مینگە) پاو قسە و باسێوی فرەی کە کریا، واج نیا و خاستەرا حەر بە شێوەو «ن»ی بنویسیۆ. پێسە: قەن، مەن

۹) واتۆ دەنگدارۆ کەسرەی دلێ هەورامیەنە یەك دانەنە، کە بە شێوەو «ێ» منویسیۆ. هەر چن بڕێو یاگێنە دوێ تەلەفۆزێ چی واتێما هەنێ.

ئەندامێ کومیتەو ئامادەکاری:

١) ژیار سڵامەتیان
٢) سەییَد ئێحسان ئەتابەك
٣) تالێب ئەداك
٤) عەلی ئەدوایی
٥) بێهزاد کەریمی

ئەندامێ کومیتەو تایبەتکاری:

١) دوکتر محەمەد سدێق زاهێدی
٢) فاتێح ڕەحیمی
٣) مەنسوور ڕەحمانی
٤) کوورش ئەمینی
٥) سەباح جەباری
٦) مەهدی سەنەندەجی
٧) ڕەحمەت قادرپوور
٨) عەبدوڵڵا حەبیبی
٩) حەمەشەریف عەلیڕەمایی
١٠) محەمەد سالاری
١١) فەتحوڵڵا ڕەزایی
١٢) سالْح ئەدوایی
١٣) عەبدوڵڵا ڕەحیمی

ئەژناسناو ئەلفبای هەورامی

ئەلفبای هەورامی گرڎەوە ۳۷ واتێنە کە بـە دوێ بـڕگێ جیاکـار، یانێـو واتـێ بێـدەنگێ و واتـێ دەنگـدارێ بـەش کریاینە. پی شێوە بە ورڎێ هەر دوە بڕگەکەتا پەی مرمانمێ و دماتەریچ هەر بڕگێوەنە پەی یوە یـوەو واتـەکا بـە جیاکار نموونێ مارمێ و چەنی نویستەی و چەنی واناو واتەکاتا پنە ماچمێ.

ئەلفبای هەورامی:

بڕگەو یەکی: واتێ بێدەنگێ

بڕگەو دووی: واتێ دەنگدارێ

واتێ دەنگدارێ وێشا با بە دوێ لەقێ: ۱. واتێ دەنگدارێ کوڵێ

۲. واتێ دەنگدارێ درێژێ

الف: واتێ بێدەنگێ

ئی واتێ ۳۰ دانێنێ، پی ڕێسکە کە چی خشتەنە مەیا.

ء	ب	پ	ت	ج	چ	ح	خ	د	ڎ
ر	ڕ	ز	ژ	س	ش	ع	غ	ف	ڤ
ق	ك	گ	ل	ڵ	م	ن	و	ه	ی

ب: واتێ دەنگدارێ

ئی واتێ ۷ دانێنێ و وێشا بەشێ با بە دوێ لەقێ:

لەقوو یەکی: واتێ دەنگدارێ کوڵێ

لەقوو دووی: واتێ دەنگدارێ درێژێ

١: واتێ دەنگدارێ درێژێ

ئی واتێ ٤ دانێنێ، پی جۆرە دلێ ئی خشتەو واریەنە چنی نموونەو واچێ نیشانە دریاینێ.

ڕیسکە	وات	نموونە	مانای فارسیە	نمونێ فرەتەرێ
١	ا	وار	پایین	ڤاران، ئاما، ئاوات، وانیار، ئامیان، هۆنیار
٢	وو	وانوو	می‌خوانم	زوو، پووچ، ماروو، کەنوو، قووڵ، بووڵە
٣	ۆ	کۆما	جامعە	کۆساڵان، بۆر، هەرۆڵ، بۆسار، تۆف، لالۆ
٤	ی	دیسان	دوبارە	ویارای، نویسەی، دیمەن، پیر، دیمەك، دیار

٢: واتێ دەنگدارێ کوڵێ

یەرێ دانێنێ، پی جۆرە دلێ ئی خشتەو واریەنە چنی نموونەو واچێ نیشانە دریاینێ.

ڕیسکە	وات	نموونە	مانای فارسیە	نمونێ فرەتەرێ
١	ە (سەرە)	کەلەبەر	معبر، گذرگاه	پژمە، پەلە، ڤەرڤە، گەرم، نەرم، دەس
٢	ێ (چێرە)	شێر	شیر	بێرەگا، مێوە، کەیلێ، وێل، کتێب، یەرێ
٣	و (واوی کوڵ)	کوڕ	پسر	گوڵ، کوشتەی، کوڵ، گول، کورد، کوڕ

چن سەرەنجێ پەی درۆس نویستەی

چن خاڵێ موهێمێ جەبارەو شێوەو درۆس بە کار بەرده‌و واتەکا دلێ واچێنە و بەروسەو یاسا تایبەتیەکاو زوانی هەورامی چی بارەوە.

١) چەپوانەو زوانی فارسی، دلێ زوانی هەورامیەنە، هەر چێ بە دەم ماچیۆ منویسمێش؛ بەڵام زوانی فارسینە ئا چێوە کە بە دەم گۆش کەرمێ، گرێش پاسە نمەنویسمێ. فرەو یاگانە ئی قانوونە مەلۆ ڕاوە.

پەی نموونەی تەماشاو ئی خشتەیە کەردێ تا بیاودێنە جیاوازیە بنەڕەتیەکێ ڕانویسوو زوانی هەورامی و زوانی فارسی

فارسی	بُرد	کَرد	مَردُم	خواهر
هەورامی	بورد	کەرد	مەردوم	خاهر

٢) هیچ وەخت واتی دەنگدار ئەوەڵوو واچێوە نمەی. هەمیشە واچێ بە واتی بێدەنگ دەس پنە کەرۆ. واتی بێدەنگیچ هیچ وەخت بە تەنیا مەعنا مەیاونۆ؛ چوونکەتی بە تەنیایی مەونیۆوە. بەڵام وەختێ چنی واتی دەنگداری ئاما، موونیۆوە.

ئەگەر واچمێ: ت، ن، پ، د . .. یا هەر واتێ تەر، وێشا تەنیا، مەونیاوە و مەعنا نمەدا، بەڵام وەختێ واتێ دەنگدارما لاشانە نیارە، واچێوە بە مەعنایێ تایبەتە درۆسە بۆنە.

پەی نموونەی:

ت☜ۆ=تۆ　　　ت☜ا=تا　　　پ☜ا=پا　　　د☜ە=دە

٣) دلێ ئەلفبای هەورامینە، چوار واتێما هەنێ کە تایبەت بە زوانی هەورامینێ و دلێ فارسیەنە نیەنێ. ئی واتێ بە «واتێ باڵدارێ» نامێ نریەینێ و پی شێوەو واریە منویسیا. دماتەر سەروو ئی چوار واتەیە فرەتەر باس کەرمێ و یۆ بە یۆ نموونێشا پەی مارمێوە.

ئا چوار واتە ئینێنێ:

(ڵ، ڎ، ڕ، ڤ)

٤) ئا واتێ کە واتێ عەرەبییێ و واچێ عەرەبییێشا پنە منویسیا و دلێ زوانی فارسیچەنە هەنێ، دلێ زوانی هەورامیەنە نیەنە.

یانێو ئێمە دلێ زوانی هەورامیەنە بە یاگێ «ظ، ذ، ض» واتێ «ز»، بە یاگێ «ث، ص» واتێ «س» و بە یاگێ «ط» واتێ «ت» بە کار مارمێ.

عەرەبی	ظلم	گذر	نبض	ثلاث	صابون	طوطی
هەورامی	زولم	گوزەر	نەبز	سەلاس	سابوون	تووتی

٥) وەختێ وات «ا»ی شۆنێ واتوو «ئـ»رە بەی، هەمیشە پی شێوە منویسیۆ: «ئا».

ئینەیچە فرەتەر جە ئەوەڵوو واچێوە مەی. پەی نموونەی تەماشاو ئی واچا کەردێ: ئاسمان، ئاریان، ئاوات، ئامیان، ئاوارە

٦) «و» هەمیشە جە ئەوەڵوو واچێوە بە یەك «و» منویسیۆ. پێسە واردەی، وەتەن، وەرێسە، وتەی و ...

٧) واچە تێکەڵەکێ (ساذێ نەبا)، خاستەرا لکیا هەنترینیەرە. پێسە بێدەنگ، بێکەس، زوانشناس، سەختەوان، شارەوان، قاوەچی و ...

٨) مشیۆم گرذوو واچە غەیرە هەورامیەکا کە ئامەینێ و مەیانە دلێ زوانی هەورامی، بە ئەلفبای هەورامی بنویسمێ. پێسە ئێدیسۆن، ئێتیمۆلۆژی، ئەڵڵا، سێفەت و ...

٩) نیشانێ سێفەتی سەرتەر (تەر و تەرین) لکێ بە ئا سێفەتیەرە کە نریانەرە. وەشتەر، زەریفتەر، خاستەر و ...

١٠) نیشانێ «تەر» بە ماناو یۆتەری یام دیگری جە زوانی فارسیەنە:

١٠ـ١) ئەگەر نێر (مذکر) بۆ؛ ئاذیچ ئەگەر واچەکەو وەڵێش بە نیشانێ «یۆ»ی تەمامیۆ، لکێ کەلیمەکێرە. پێسە کەشێوتەر، کورێوتەر، پەرڎاخێوتەر، پرتەقاڵێوتەر

١٠ـ٢) ئەگەر ما (مۆنث) بۆ؛ ئاذیچ ئەگەر واچەکەو وەڵێش بە نیشانێ «یوە»ی تەمامیۆ، لکێ کەلیمەکێرە. پێسە کناچێوەتەرە، مانگێوەتەرە، (هەڵبەت ئەگەر بە ماناو یەك مانگی زەمانی بۆ، مشیۆم پێسە بنویسیۆ: مانگێوەتەر) ڤلێوەتەرە، ساوێوەتەرە

١١) پەی درۆس نویسەی وەڵنیشتێ هۆر، ئەرە، ئەنە، بەر، ئەوە دوێ حاڵەتێما هەنێ:

١١-١) ئەگەر ئی وەڵنیشتێ چنی چەمە (مصدر) یام کردار (فعل)ی بەیا، لکاش پۆرە. پێسە هۆرگێرتەی، هۆرداریەی، هۆروراستەی، هۆرچنیەی، ئەوەکوشنەی، ئەوەگێلاًی، ئەرەنیشتەی، ئەرەپۆژنەی، ئەرەکەنتەی، ئەنەکەرڎەی، ئەنەقوپنەی، ئەنەنیەی و ...

١١-٢) ئەگەر ئی وەڵنیشتێ چنی یاگەگیروو نامێ لکیای (ضمیر متصل)ی بەیا، یانێو زەمیری موتەسێل گنۆنە بەینشا، ئا یاگەگیروو نامێ لکۆ وەڵنیشتەکەیەرە. پێسە هۆرم گێرت، هۆرم بڕنا، بەرم ئارڎ، بەرش کەرڎ و ... هەڵبەت ئێژاو واتەیا کە ئی یاگەگیروو نامێ لکیای مەلکۆ بە «ئەرە، ئەنە، ئەوە»یەرە.

١٢) واچێ مورەکەبێ و هۆرگیریا مورەکەبێ (مشتق مرکب). چی جۆرە یاگانە دوێ شێوێ مەیا ڤەرەڤە:

١٢-١) ئەگەر واچۆ دوەمی کردار بۆ، جیا منویسیا. پێسە سەر گندێ، هۆر پڕدێ، هۆر دەیدێ، ڕێك کەوتێ، یۆ گێردێ

١٢-٢) ئەگەر واچۆ دوەمی نامێ یام چەمە بۆ، سەروو یۆی منویسیا. پێسە سەرکەوتە، هۆرپڕیا، هۆرداریا، ڕێککەوتەی، یۆگێرتەی

١٣) واتۆ «ە» جە ئاخروو واچێوە هەر بە تەشکوو «ە» منویسیۆ. پێسە ئاە

یاساو ڕانویسی دلێ زوانی هەورامیەنە

ڕێسکە	قانوونوو وەش کەرڎەو بڕگەی	نیشانێ	نموونە
١	بێدەنگ☜دەنگدار	CV	ڤا (باد)، تۆ (تو)، نا (نە)، ڕۆ (روز)
٢	بێدەنگ☜دەنگدار☜بێدەنگ	CVC	بەر (بیرون)، کەش (دامنە کوە) وەر (آفتاب)
٣	بێدەنگ☜دەنگدار☜بێدەنگ☜ بێدەنگ	CVCC	وەزی (گردو)، سەرڎ (سرد)، ڤەنی. وەنی (میوە درخت زبان گنجشك)
٤	بێدەنگ☜ بێدەنگ☜دەنگدار☜بێدەنگ☜بێدەنگ	CCVCC	درەخت (درخت)، پوەلت (پوکیدە)
٥	بێدەنگ☜بێدەنگ☜ دەنگدار☜	CCV	درۆ (دروغ)، دیا (نگاە کرد)، نما (نماز)
٦	بێدەنگ☜ بێدەنگ☜دەنگدار☜بێدەنگ☜	CCVC	ڕڤەن (روغن)، درۆس (درست)، جوان (جوان)

واتوو «ئـ»

ئی واتە بە تەنیا نمەی و هەمیشە چنی واتی دەنگداری مەی و بە ٧ جۆرێ منویسیۆ و ونیۆوە. نموونە واچێ:

ڕێسکە	ڕوواڵەتێ جۆراوجورێ واتەکەی	نموونە واچێ
١	ئا	ئاڎێ(آنها)، ئاریا (آریا)، ئاوات(آرزو)
٢	ئۆ	ئۆسا (استاد)، ئۆجاخە (بخت، شانس)
٣	ئێ	ئێلاخ(ییلاق)، ئێران (ایران)، ئێساڵ (امسال)
٤	ئە	ئەردەشیر (اردشیر)، ئەسپەرێز (اسپریز)، ئەنەیاوا (فهمیدە)
٥	ئوو	ئوونە (آن چیز)، ئووی (صدای فریاد)، ئوونا (اونجاست)
٦	ئو	ئوردەك (اردك)، ئومێڎ (امید)
٧	ئی	ئیسە (الان)، ئینە (این چیز)، ئیراڎ (ایراد)

نموونە هۆنیە

ئـازیزم! نامـای ئـای بـێ قـەرار وێـم   ئـای ئـای چەمـەڕا، ئـای ئێنتێـزار وێـم

«مەولەوی»

نموونە وێنە

ئاسـاوە تـوەنینە (تەوەنینە)   ئارگا

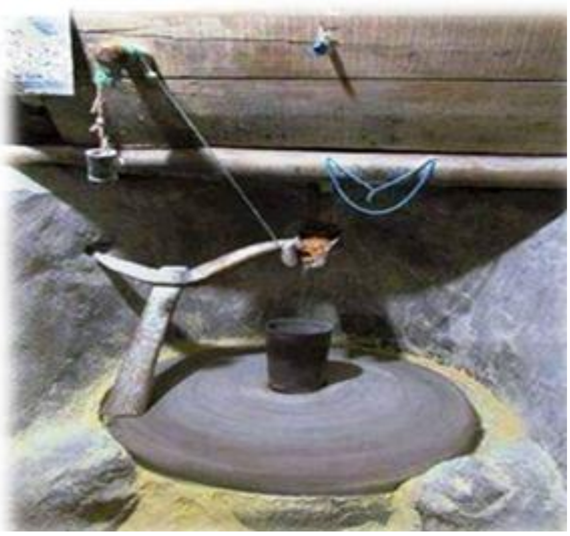

١٠وانەی هەورامی

واتوو «ب»

نموونەواچێ

بان(بام)، باس(بحث)، براڵوێ (نوعی آلبالوی کوهی)، بێکار(بیکار)، بڵیە(نگاه کن)، بارام (بهرام)، بەرزان (برزان، اسم پسرانه، مجازاً بلندی‌ها)، بەلوو (میوه درخت بلوط)، بۆ(بیا)

نموونە هۆنیە

وەڵێ سەفەروو ڕۆجیاری
بسپارەم بە بوومەلێڵێ چەم نەترەکای
توولانیتەرین عەمروو وێم
دا گەمەکاو بێئاگایی...

«نامێق هەورامی»

نموونە ڕەسێ

بنویسمێ بە زوانی هەورامی، بوانمێوە بە زوانی هەورامی کە ئاڵاو قەڵەمی نەبڕیاینە باڵاو هیچ مێللەتێویەرە. «محەمەد مستەفازادە»

نموونە وێنە

بزڵێ

بزڵە نەچیرە

واتوو «پ»

نموونە واچێ

پیمانە (سنجیدن)، پەرەدای(توسعە دادن)، پشتیوانی(حمایت)، پەرمای پۆرە (اعتماد کردن)، پنەوازی(اقتضا)، پا (پا)، پانایی (پهنایی، عرض)، پەسپەسەکۆڵێ (عنکبوت)

نموونە هۆنیە

پـــەردەی بـــاز جـــە رووش بـــدەر وەلاوە بووســـە دەر، بـــە قـــورس قەمـــەر ســـیماوە

«سەیدی»

نموونە رەسێ

پایەدار بۆ ئا مێللەتە کە بە بۆنەو پایەداری ئازادیوە؛ ژیوایش وەش مسیۆ. «محەمەد خیابانی»

نموونە وێنە

پەپوولە

پلەکانێ

۱۲وانەی هەورامی

دەسوور زوان (۱)

واو، نیشانۆ ئێزافەی و پێوەنی دەر

۱ـ تەرکیبی ئێزافی

زەمانێو کە واچێوە ئێزافی کریۆ بە واچێوێ تەرێ بە جۆرێو کە واچێ ئەوەڵینە نامێ و واچێ دووهەمینە نامێ یام یاگەڎاروو نامێ (زەمیر)ی ساق بۆ (پێسە من، تۆ، ئاڎ و...،) بە واچە ئەوەڵینەکێ ماچا «مضاف» و بە دووهەمینەکێ ماچا «مضاف الیه». شێوەو وەش کەرڎەو «تەرکیبی ئێزافی» جە فارسیەنە ئەپێسنەنە مضاف+ ِ +مضاف‌الیه و جە هەورامینە ئەپی چن شێوە: مضاف☜(ۆ،و،وو،ێ) ☜ مضاف الیه☜(،ێ،ی)

ـ ئەگەر «مضاف الیه» زەمیر یا فێعلی مورەککەب بۆ جە ئاخرشەوە هیچ نمەی و ئەگەر نامێ و «ما، مؤنث» بۆ جە ئاخرشەوە «ێ» و ئەگەر نامێ و «نێرە، مذکر»بۆ، جە ئاخرشەوە «ی» مەی.

۱ـ ۱) زەمانێو کە «مضاف» نامێ تاکە(مفرد) و «ما»(مونث)ە بۆ: نیشانۆ «ما»بیەی (ە،ێ،ی)جە ئاخروو واچەکێوە لا مشۆ و بە یاگێش «ۆ» منویسیۆ:

مانگە ☜ من = مانگۆ من

تلاڵنە ☜ ئاڎیشا = تلاڵنۆ ئاڎیشا

شەنێ ☜ وەز شای (تەکنای) =شەنۆ وەزشای (تەکنای)

مانگە ☜ ئاسمان = مانگۆ ئاسمانی

کناچێ ☜ حەمە = کناچۆ حەمەی

بریەمێ ☜ تلاڵنە=بریەمۆ تلاڵنێ

کناچێ ☜ خەجێ= کناچۆ خەجێ

سەیە ☜ وەزی= سەیۆ وەزێ

* برێو یاگێ هەورامانیەنە بە یاگۆ «ۆ»ی جە ئاخروو «مضاف»یەوە، «ێ» مەی پێسە: «کناچێ حەمەی»، «بریەمێ تلاڵنێ» و ...

١ـ ٢) زەمانێو کە «مضاف» نامێ تاکە و «نێرە» بۆ:

١-٢-١) ئەگەر ئاخروو «مضاف»ی بێدەنگ بۆ؛ نیشانۆ ئێزافەی بۆ بە «وو». پێسە:

ڕۆجیار ☜ ئاسمان= ڕۆجیاروو ئاسمانی

کوڕ ☜ عەتیێ=کوڕوو عەتیێ

ماساڤ ☜ ڕۆخانە=ماساڤوو ڕۆخانەی

١-٢-٢) ئەگەر ئاخروو «مضاف»ی دەنگدار بۆ؛ نیشانۆ ئێزافەی بۆ بە «و». پێسە:

هەسارە ☜ ئاسمان=هەسارەو ئاسمانی

دۆ ☜ بزێ=دۆو بزێ

هێڵە ☜ کەرگە=هێڵەو کەرگێ

١-٣) زەمانێو کە «مضاف» نامێ کۆ (جەمعە) بۆ؛ نیشانۆ ئێزافەی مەگێرۆ. پێسە:

درەختێ ☜ ملك=درەختێ ملکی

هەسارێ ☜ ئاسمان=هەسارێ ئاسمانی

کناچێ (کۆ) ☜ خەجێ = کناچێ خەجێ (دخترانِ خدیجە)

** برێو یاگێ هەورامانیەنە زەمانێو کە «مضاف» نامێ کۆ (جەمعە) بۆ؛ نیشانۆ ئێزافەی «کا»ا. پێسە: کناچەکا خەجێ، هەسارەکا ئاسمانی

٢ـ ئەگەر گەرکما بۆ دوێ واچێ پاڵوو یۆیەنە بارمێ و پێوەزشا دەیمێ بە هەنترینی جە «و» بەینوو دوە واچەکەینە ئێستێفادە کەرمێ و بە ئی «واو»یە ماچا واتوو پێوەنی (پێوەندی، ربط). ئەچی یاگێنە ئا «واو»ە مەلکۆ هیچ کام جە واچەکارە و هەر جۆر گۆ کریۆ، تەنیا بە «و» منویسیۆ.

نمونە:

پاوە و مەریوان، مەریوان و نۆتشە، من و تۆ، کەرگە و پڕچکە، چنوور و شەوبۆ، کتێب و دەفتەر، قەڵەم و قاقەز.

١٤وانەی هەورامی

واتوو «ت»

نمونە واچێ

تێر و تەسەل (مفصل)، تاقیکەرڎەی(امتحان)، تلاکاری (طلاکاری، مجازاً تهذیب)، تفی (توت)، تفە درڕەی (تمشك)، تاتە (پدر)، تامدار (مزە دار، خوشمزە)

نموونەو ڕەسێ

تەرسی زیننانوو دڵیەنە و براو مەرگی. «واتەو وەڵینا»

نموونە هۆنیە

تا تەوانام بێ شەوبێداریم کەرد   پەرێ نۆشای جام بێ قەراریم کەرد

«مەولەوی»

نموونە وێنە

تفە دڕەی   تفە تەڕێ

واتوو «ج»

نموونە واچێ

جەمین (پیشانی)، جوانخاسی (زیبایی، نیکو خویی)، جمەجمشانە (در حال جنبیدن هستند)، جامڵە (ظرف غذاخوری)، جام (آئینە)، جار جار (گاه گاهی)، جەڕە (خمرە)

نموونە ڕەسێ

جاجم جە بەنی وەش کریۆ. دماو ئانەیە ڕووەشا گێرت و وڕەشا کەرڎەنە دلێش، ماچاش پنە لێف و پەی وتەی بۆ.

نموونە هۆنیە

جەمینت چوون جام جەمنمای جەمـەن   خەورشید جە شۆڵەی شەوقت ماتەمـەن

«میرزا ئەحمەد داواشی»

نموونە وێنە

جوۆ (جۆ) ئاوێ   مەوجە

واتوو «چ»

نموونە واچێ

چەمە (چشمە)، چەپەوانە (معکوس)، چیمەنتوو (سیمان)، چڵەکیایرە (از خواب پریدن)، چێمنە (اینطوری)، چراوی (چراغ)، چیایی (سردی، خنکی)، چەم (چشم)

نموونە رەسێ

چنی دۆسات خاسە کەرە، تا فرەتەر وەشتا بسیەی و چنی دوژمەنایچت خاسە کەرە تا با بە دۆسێت.

«تۆلستۆی»

نموونە هۆنیە

چ باك پەی ئانەی بەدت بواچان؟ ڕووبە مەزاجان چەنیت نەساچان

«سابیر سەعیدی»

نموونە وێنە

چەم

چراو ڕانما

بوانمیێوە(١)

حەکایەتەو مڵەی دوە پای

کۆ کەردەی: ژیار سڵامەتیان (فوولکلۆر)

ڕوێوشا، لالۆ سۆفی حەمە ئەژناسیا بە «کۆرە» (هەڵبەت بە ڕاسی هەردوە چەمێش کۆرێ بییێنێ)؛ دەگاو ڕواریەوە گنۆ ڕا تا بلۆ دیێەنوو قەوم و کەس و کاریش پەی مەحاڵوو بێڵەواری تا بەشکەم چایچەو خەیرەش پنە کەرا و سەکلێش پەنە بڎا. لالۆ کۆرە بێشکەتاش بێ و هەر پاسە فرەو چێوە دەسکرڎەکا وەشێ کەرێ. بنیاڎمێوی دنیا دیە و قسە زان بێ. لالۆ کۆرە کوڕێوش بۆ بە نامۆ نەسرەدینی. نەسرەدین بەڎ عەسل بۆ! و جە ژیری و تەجرۆبەو تاتەیش فرەو چێوا یاڎ گێرۆ و بە قازانجۆو وێش تەماشا کەرۆ. وەختارێو گنۆ ڕا، بە نەسرەدینی ماچۆ؛ نەسرەدین من دیڎەن ملوو، تۆیچ لا ئەڎایتەو بە و یارڎیش دە با بز و ماڵیاتەکەی دۆشۆ. بزەکێش پەی گێرە با عەزیەتش نەکەرا. نەسرەدینیچ ماچۆ تاتە منیچ حەز کەروو بەوت چنی. قسێوە چێڎی و قسێوە چەوی، ماچۆ دەی باشە، گنە ڕا. ڕای وارینەرە کە پەنەش واچێنێ ڕاو هەنجیری. بۆنەو نزیکیشۆ خەڵك پاگەرە سەفەر کەرێ. ڕارە لالۆ کۆرە چنی نەسرەدینی گنۆ قسێ ماچۆ نەسرەدین، ئانە هۆشت نەشۆوە، هەڵیزێوەم پەڕە کەرڎێنە وەزی و وسێنەمەنە دلێ کاڎانەکەی چێروو سمەرەکا پەی دلێ دۆشاوەکەی، ئامەیمێوە هۆشما نەشۆ وزەمۆ ڤیر با بەرشا بارمێ...

نەسرەدین بە ئەژنیەی ئی قسێ ماخولیانیش پنە کەوتە. تا چن لەحازێ چاو وەڵێش وێکوشتەی و پەلەقاژێ سەفەری کەرێ، بەڵام ئیسە یەك سەفەر پێسەو سێوەروو وێرەگای، سەروو بڕیارەکەو وێشەو ئەواگێڵ بیوە. واتش تاتە خاس سەروو چەما. ماوێ ڕانە لوەی تا یاوەی سەروو هانەکەو هەنجیری. دمای ئانەیە پشێشا دا و سەییێوە، نەسرەدینی وات تاتە ئیسە هەر چی ڤیر کەرووە، ئەڎام وێش تەنیا مەتاوۆ چنی بز و ماڵیاتەکەی بەی. خاستەر ئانەنە کە من بلووە یاوەریش دەو. لالۆ کۆرەیچ بێخەبەر چانەی کە نەسرەدین هۆکوو وەزەکاش کریان، واتش ئافەرین ڕۆڵەگیان دەی لوەوە یارڎی ئەڎەیت دە با وێش تەنیا نەمانیۆ. نەسرەدینیچ جە خوایش واس و هۆرس گێلاوە ڕوو بە دەگای. بە شەوقوو وەزاوە هیچ یاگێ ڕاش نەبیێوە. هەکە نەسرەدین یاوا وەرەو، ئەڎاش مەتی ئامینێ ماچۆ نەسرەدین گیان چی گێلایوە؛ ئاڎیچ ماچۆ ئەڎا تاتەیم وات تۆ گێڵەو یارڎی ئەڎایت دە بزەکاش پەی گێرە با دۆشۆشاو عەزیەتش نەڎا. ئەڎایچش وات: دەی خاسا خێر بەیوە کوڕەکەم خوڎا جەزات

بڎۆوه. نەسرەدین دمای ئانەیە دەس بەکار بی و لوا پەی کاڎانەی سـەروەختوو هەڵـیزەکێ، تـا وەزەکـا بـەر بـارۆ و وەرۆشا. نەسرەدین کە ژیری و فرەزانی تاتەیشەو، فەن و تەڵەکەی فرە فێـر بیـەبێ، ویـرش کـەرڎەو و چنـی وێـش واتش؛ خۆ ئەگەر بلوو بەرەو هەڵیزەکێ واز کەروو، ئینە تاتەم مزانۆم پنە و ئاڎێچ کـە فـرە تـوورەن. ئێـتر مشـۆم کەڵەکێو سوار کەروو تا نەزانۆ من بیەنا. دمای ویرکەرڎەی و تەکبیرێ فرەی، کەڵەکێ وەشەش ئێستەو...

نەسرەدین چەقوێ دم باریکە و مووکـارەش بـێ. هـۆرس ڕۆچنـوو کاڎانەکـەیرە لـوا دلـێ و سمەرەکێـش هۆردەیوە و هەڵیزێ کەوتە بەر. ئێننە شەوقوو وەزکا گێرتە بێ شێویا بێ ونەش و وەخت بێ هەڵیزەکێ بە وەزەکـاوە وەرۆ. نەسرەدینی فرەزان هۆرس بە چەنایێ (تقلید) جـە ملـەی بـە نووکـوو چەقوەکێـش ئـەنازەو وەزێـوێ وڵـەش کەرڎەنە هەڵیزێ و تا تاواش و نەتاواش وڵەکێرە بە نووکوو کارڎەکێ وەزیش خزنەی وەر و دماوە و بـەرش ئـاردێ و مارەیش و واردێش و تۆکڵەکەش پژگنای. وەختێو دیش دەسش مەیاوۆ لا ئەو وەزەکـا و وەزەکـێ دووری کەوتێـنێ، هۆرس لوا تووڵە هەنارێوە سافەش کەرڎە بە گۆچانی و چەمناشەو و وڵەکێرە کەرڎەشـەنە دلـێ هەڵـیزەکێ و هـەر چی وەزی بێنێ و نەبێنێ گرڎێش بەر ئاردێ و واردێش. تۆکڵەکێش پژگنای دلێ کاڎانەکەیرە و بێدەنگ ئاما بەر و وێش کەڕ و کاس کەرڎ تا کەس شکەش پەنە نەکەرۆ.

دماو چن ڕوا لالۆ کۆرە ئاماوە و وێڕاس چنی ئامینێ ژەنێش لوەی سەر وەختوو هەڵیزێوە تا وەزەکا بـارا و مـەژگە کەرانە دلێ دۆشاوەکەی و ڕوەنە وێمانەش پنە وەش کەرا. ئامینێ بەرەو کاڎانەیش واز کەرڎ و چنی لالـۆ کۆرەی لوەی چوەر و بەرەو هەڵیزێش واز کەرڎ و دەسش بەرڎ دلێ هەڵیزێرە تا وەزی بـەر بـارۆ؛ هـەر چـی دەسـش خلێونا وەزی ناما دەسشۆ. واتش حەمە وەڵا ملە گرڎوو وەزەکاش وارڎێنێ و هەڵیزەکێما هاڵیە و پەتیەنە. کۆرە وڕ مەنەرەو واتش: دا بەچا، کۆرەیچ دەسێوش خلێـونا دلـێ هەڵیزێـرە و یـەك سـەفەر دەسـش کـەوت یاگـە دڕیـاکۆ هەڵیزەکێ. واتش ئامینێ ئینا وڵەکێم ئێسەو بەڵام هەر چی دەس ماروو قەراخوو ئی وڵێـرە یاگـە دڎانـوو ملـەی نیا! و ئەجۆ ئی وڵێ وڵۆ ملەی دوە پاینە!؟ دماو ئانەیە خاس تەماشاو هەڵیزێش کەرڎ. عاڎەتوو پیای دنیا دیەی واتش؛ ئامینێ هەر چی بڕوو و کوشیەو ئی وڵێ بۆ، وڵۆ ملەی دوە پاینە. وڵۆ ملەی چوار پای نیەنە. لالۆ کـۆرە ئاماوە یانە و دەسش وس چێروو زنجیش ویرش کەرڎەو بزانۆ کێ ئی کارشە کەرڎەن، یـەك سـەفەر کەوتـەو ویـرش واتش ئەها، ها قسەکێ هەنجیری من جەبارەو هەڵیزەکێ و ئامایەو نەسەردەینی بێ ئەو نـەبی. خـەتاو وێـم بیـە، ئینە وێم کەرڎ بە وێم.

بنویسمیٚ(١)

١ـ ژیونامەو مامۆسا بێسارانی شاعێروو گەورەو هەورامانی بنویسدیٚ و باردێش پەی سەروو کەلاسی.

٢ـ حەکایەتێوە هەورامیە بنویسدیٚ پەی ئەوە ئی جاری باردێش.

٣ـ جە بارەو «نەورۆزوو دەگاو دێوەزناویٚ»وە پەلێو بنویسدیٚ.

٤ـ نامیٚ چن یاگاو کەش و کۆو کەمەر و باخ و باخات و زەمین و ... دەگاو وێتا بنویسدیٚ کە ئی واتێشا چنە با: (پەی هەر واتێویٚ دویٚ تا یەریٚ نموونیٚ بادریٚ. ئەگەریچ دەگاو وێتانە نەبییٚ متاودیٚ ئەو دەگاکانە نموونیٚ باردێوە).

ئـ: . . . .

ب: . . . .

پ: . . . .

ت: . . . .

ج: . . . .

چ: . . . .

واتوو «ح»

نموونەواچێ

حەزپنەکریا (ایدەال)، حەپەحەپ (پارس سگ)، حننەر (هنر)، حەوت (هفت)، حەز (تمایل، آرزو)، حەماشا (کورکورانە)، حەیا (شرم، آبرو)

نموونە رەسێ

حاکمی زانا مزانۆ؛ هیچ دەنگێو بە کوشتەی مەخنیکیۆ و بێدەنگ نمەبۆ. «ئۆرۆد»

نموونە هۆنیە

حەیران مەنەنا، یار چێش واچوونە؟ ئـــــەر تۆ یار نەبی، یار کێ واچوونە؟
بەهەشت بێ حۆری، بــــــەرِی بێ ئاوا وەهــــار بـــێ دڵـــدار، ســـۆتە و ســـیاوا
«سابیر سەعیدی»

نموونەو وێنە

بەحر

حاڵ

واتوو «خ»

نموونە واچێ

خەلە (گندم)، خواینای (صبر کردن)،خلۆتلانی (نوعی بازی محلی هورامان)، خجڵیای (سرگرم شدن)، خرتۆڵە (تپُل)، خورماڵ (نام شهری در هورامان عراق)، خورماوی (خرما)

نموونە ڕەسێ

خاسە کەرڎەی چنی ئینسانی خرابی، پێسەنە ئانەی گوڵاو مجی دلێ ئاوێ. «زەربوالمەسەلێ لاتینیە»

نموونە هۆنیە

خەیاڵـم خاڵـی نیـەن، جـە خاڵـت فیـدای خاڵـت بـام، چـەنی خەیاڵـت

«بێسارانی»

نموونە وێنە

خەرمان خەلە

۲۲وانەی هەورامی

واتوو «د»

نموونە واچێ

دەنگ (صدا)، دیارگا (جلوەگا)، داواچ (جواب)، دڵشاڎ (خوشحاڵ)، دلێ (داخل، درون)، دارسان (جنگل)، دارێ (داس)، داڵانی (هامنە هەوارێوی بەرز و سەرسەوزوو هەورامانوو لهۆنی)، دڎان (دندان)

نموونە ڕەسێ

درۆ پێسەنە گوننەڵە ڤەرڤێ؛ هەر چی فرەتەر تلنینەش، گەورەتەرە بۆ. «مارتین لووتر»

نموونە هۆنیە

دەردەش دیویا، ڕووش کەرد نە هەردان
پەناش بەرد وە سای سەهند بەردان
«محەمەد یۆسف ڕەسوول ئابادی»

نموونە وێنە

داڵهۆ (داهۆڵ)

داڵ

دەستوور زوان (٢)

سێفەت و مەوسووف

سێفەت واچێوە یا دەسێوە واچێوەنە کە جەبارەو نامێوێرە تەوزیحێو مدۆ و یۆ جە تایبەتمەندیەکاو ئا نامێ پێسە جۆر، ئەندازە، شمارە و...دیاری کەرۆ. بە ئا واچێ یام دەسە واچا مـاچمێ «سێـفەت» و بـە نامـەکێ مـاچمێ «مەوسووف». سێفەتێ وێشا با بە شش دەسێ کـە ئینێـنێ: بـەیانی، ئێشـارەیی، ئـەژمارەی، پەرسـەی، سـەرە سرمەنەی، موبهەم.

سێفەتی بەیانی وێش بۆ بە پەنج دەسێ: سادە، فاعێلی، مەفعوولی، نێسبی، لیاقەت.

ـ چێگەنە فرەتەر باسوو سێفەتی بەیانی سادەی کەرمێ و پەی فاعلی و مەفعوولی و نسبیچ نموونێ مارمێوە:

١ـ مەوسووف «ما، (مؤنث) » بۆ و ئاخروو سێفەتی بێدەنگ بۆ

مانگە ☜ بەرز = مانگێ بەرزە، کناچێ زەریفە، ڤلێ سوورە

٢ـ مەوسووف «ما، (مؤنث)» بۆ و ئاخروو سێفەتی دەنگدار بۆ

تلاٚنە ☜ گەورە = تلاٚنێ گەورێ، کناچێ وەشلێ، گۆرەکێ چەرمێ

٣ـ مەسووف نامێ «نێرێ، (مذکر) » بۆ

باڵا ☜ بەرز= باڵای بەرز، پیای گەورە، ڕۆجیاری زەریف، درەختی سەوز

٤ـ مەوسووف نامێ کۆ بۆ

درەختێ ☜ سەوز = درەختێ سەوزێ، باڵای بەرزێ، پیای گەورێ، کناچێ ژیرێ

ـ فاعلی: کناچێ داریارە، پیای شەنیەر، کوڕی چاشتکەر

ـ مەفعوولی: شێلاٚنێ وریەی، خیاری وریا، تەماتەی شلێقیا، وەرێسێ بریەی، بەنی بریا

ـ نسبی: کوڕی مەکین، پیای هەورامی، ملەوانێ تلاینە، پووزەوانێ پەژمینێ، گجی ژەنانە

وانەی هەورامی ٢٤

واتوو «ڎ»

نموونە واچێ

ئێڎە (این، مونث)، ئێڎ (این، مذکر)، ئەڎا (مادر)، ئاڎ (او، مذکر)، ئاڎە (او، مؤنث)، دێڎێ (زن بابا)، وارڎەی (خوردن)، بەرڎەی (بردن)، کاڎان (کاهدان، انبار علوفه)، ڤاڎاری (رماتیسم)

نموونە ڕەسێ

شاڎی خاستەرین چێوا، ئێننە عالا و قەڎرش فرەن، هەر چی چێوێنێ بۆنەو بە دەس ئاورڎەو ئاڎیەوە هەنێ.

«ئەرەستوو»

نموونە هۆنیە

ڕۆجیار چی لەیڎەکا لاڤنۆ پلێزەمەنە و

وەرەتاوش هێنوو ئاڎیشان؟

مانگەیچ گوا چی شاپلیرانۆ نازیشەنە

چنی نەژناسەکا؟

چی وێش مەڎۆ دەسەوە شەوە؟

... با دەنگتا بەی زاڕۆڵەکاو کۆسالانی... «ئومید حەبیبی»

نموونە وێنە

ڕا قەڎیمیەکۆ ڕەنگیڎاری

سەیڎاران

واتوو «ر»

نموونە واچێ:

کەرەرە(بریز)، مارەی (مهریە)، پرڎی(پل)، نویسکار(نویسندە)، هەنار(انار)، دەفتەر (دفتر)، بەرە (درب)، برا (برادر)، هەراڵە (شکوفە، اسم دخترانە)، ژیوار (مدنیت، نام روستایی در هورامان تخت)

نموونە رەسێ

هیزی ویەرڎەن، سەبای ڕازەنە، ئارۆ پێشکەشیا. «دالایی لاما»

نموونە هۆنیە

وێـــرەگا وەختـــەن، ســـەیوەر مجیـــارە بـــی بـــە مێـــمانم، خـــەم و پـــەژارە
«فۆلکلۆر»

نموونە وێنە

ڤەرکەمەر داروەڕا

واتوو «ڕ»

نموونە واچێ

ڕاسواچ (راستگو)، ڕۆچن (روزنە، نورگیر)، ڕاسەرا (راە مستقیم)، ڕاوین (دیدگاە، نظر)، ڕازە (راز، مجازاً افسانە)، ڕەت (دام کبك)، ڕچیای (یخ بستن)، ڕۆجیار (خورشید)، ڕیواوی (ریواس)

نموونە ڕەسێ

ڕۆڵە گیان، جە تەمەڵی و بێ تاقەتی دوور گنەو، چوون ئەگەر تەمەڵ بی نمەتاوی هەقی بە یاگێ باری و ئەگەریچ بێ تاقەت بی نمەتاوی هەقی قبووڵ کەری. «لوقمانی حەکیم»

نموونە هۆنیە

ڕاگەی مەجازیم بێ تەرس کەرڎەن تەی
وە سەدای موتریب، وە قوڵقوڵەی مەی

بۆی لیمۆی نەورەس، نە باخان کەردم
نەزانام چۆن بی، ژیام نەمەردم

«ئەحمەد پەریسی نەرۆڵی. مەجزووب»

نموونە وێنە

ڕیواوی

ڕۆخانەو سیروانی

بوانمیٚوە (٢)

حەکایەتەو دیلی

نویسکار: مەهدی ئەبری

کەرگەکێ کرِە کەوتە. دە دوانزە جووجەڵێش هۆر ئاوردێ. کولانەما پەی بینا. دوێ یەرێ مانگێ دلێ کولانێنە ئاو و دانشا واردْ. رِۆیێ خەریکوو شەتڵ ئەرەنیاو تەماکۆی بێنمێ. گۆلەکێ پەرِێ بیێبێنێ سیسەرگی.

تاتەیم واتش:

رِۆڵە برِەمە ئا جووجەڵانە وەر بدْە و بارەشا بەشکەم ئی سیسەرگا بوەرا. جووجەڵێم ئاوردێ پێسەو نەوۆبی جیاتی سیسەرگا تاقوو تەماکۆیشا برِی.

تاتەم مژیێش دا ئەو جگەرەکەیش و ماچۆ:

ئەی یانەت وێران بۆ دیلی؛ ئاپاسە رِەویەو جووجووڵێچ فارِی!

٢٨وانەی هەورامی

بنویسمێ (٢)

١: پەی هەر یۆ چی واتا نموونە واچێو باردێوە.

ح: . . . .

خ: . . . .

د: . . . .

ڎ: . . . .

ر: . . . .

ڕ: . . . .

٢: واچۆ (سنگ)ی واچێوە فارسیەنە، وەراوەروو ئی نامێوە دلێ هەورامینە ١٠دانێ نموونێ نامێ بەردێ (پەی نموونەی؛ تەوەنی، پیچەکی

. . . .

٣: چ کەسێو پەی ئەوەڵین جاری ڕۆمانەش جە زوانی فارسیوە هۆرگێڵناوە سەروو زوانی هەورامی؟ نامێش دەیدێ و یۆتەر جە بەرهەمەکاش نامێ بەردێ؟. . . . .

٤. نویسکار و هۆرەوەگێڵنەرێ ئی کتێبە هەورامیا نامێ بەردێ:

الف: خرتە . . . .

ب: زوانوو ژیوای . . . .

ج: واتەو زانایا . . . .

د:داستانەو دەسکێشێوە :. . . . .

ج: ماساوە سیاوڵە: (دوێ تەرجۆمێ). . . . .

واتوو «ز»

نموونە واچێ

زۆرەملی (اجبار)، زانشتگا (دانشگاه)، زرق و برق (تجمل)، زوان (زبان)، زام(زخم)، زامدار (زخمی)، زرف (زبر)،

نموونە ڕەسێ

زەڕ عەلاجۆ ئاورایی کەرۆ، بەڵام عەلاجۆ خەم و مەینەتی نمەکەرۆ. «برنارد شاو»

نموونە هۆنیە

مەولام! سۆسەن گوڵ نەشکاویا دەم — ساوای سپی ساق شۆریای شەونەم
وەلی ها نازك فرە ساوا بێ — دەماخش بە باد سەحەر یاوا بێ
سارایی وێنەی کەم فامان ڕۆیێ — لاف مەدا وە خاڵ زلف ئەشەد بۆیێ
ناگا باد بە قار لێش مەشانۆ دەست — دەهان بەستەش مەکەرۆ شکەست
جە پێکای ئەو لاف بێ مەوزوونەوە — هێمای دەهانش ها بەو هوونەوە

«مەولانا زین العابدین»

نموونە وێنە

زارۆڵە

زەعفەرانوو کەشی

واتوو «ژ»

نموونە واچێ

ژەمەنە (وعدە غذا)، ژاوەرۆ (بخشی از هەورامان)، ژاوای (جویدن)، ژەرەژی (کبك)، ژیوای (زندگی)، مەژگ (مغز)، مەژگە (مغز گردو)، ژەنتەی (قفل کردن)، ژان (روستایی در ژاوەرود)، ژنین (روستایی در ژاوەرود)

نموونە ڕەسێ

ژەنی وڵاتوو وێتانە باردێ خاسا، ئەگەر وەڵاتێوەتەرەنە ژەنی باردێ؛ چوونکەتی ڕێخێ فەرهەنگیێتا یۆ نیەنێ، تووشیاروو سخڵەتی و نارەحەتی ژیوای بیدێ. «ناپلئۆن»

نموونە هۆنیە

با نەکەردام سەیر سەرکاوان بێ تۆ نەژنەفتام هاژەی وەفراوان بێ تۆ

«ئەحمەد بەگ کۆماسی»

نموونە وێنە

ژەرەژی ژووژوو

واتوو «س»

نموونە واچێ

سانای (خریدن)، سارا (دشت، جای مسطح)، سارێش (التیام یافتن)، سام (هیبت)، سیاو (سیاه)، سیاوچەمانە (نوعی آهنگ هورامی)، سرەوای (تسکین)، سەربەرز (سربلند)، سانالێ (گل اندود کردن دیوار داخلی خانەهای قدیمی هوراما‌ن با گلی سفید رنگ)

نموونە ڕەسێ

سەرکەوتەی یانی ڕازی بیەی چا هەرمانێ کەردێنەت. «واتەو وەڵینا»

نموونە هۆنیە

سـەرکەش و دۆڵ و دامـانی هـەرەس بۆی شەوبۆ و چنوور با تـۆ کـەران مـەس

«باقی سەفاری»

نموونە وێنە

سوورەهەراڵە

سەوەتە(دەسەداره)

بوانمێوە (۳)

داستانەو کلیلەو دەمنەی

پەپووسڵێمانە

هۆرگێڵنای: کەیهان ئیبراهیم نژاد

دلێ دارەسانێویەنە چن مەیموونێو گەرەکشا بێ ئەیر کەراوە. کوچێو پووش و گەڵا وشکەشا کۆ کەردەبێوە و ئەیرە قوولێوشا وسە بێ چێر و گرد خەریکێ بێنێ فووش کەرێنێ ڤنە و تەماڎارێ بێنێ پا شێوە پووش و پەڵاکە هۆرگرۆ و ئەیرش پەنە کەراوە.
پەپووسڵێمانێو سەروو لەقوو دارێویەوە تەماشەشا کەرێ. چرێش ڤنە؛ ئانە خەریکێ چێشیەنێ؟ واتشا گەرەکمانا ئەیر کەرمێوە.
پەپووەکەیچ ماچۆ: دەی ئەپاسە ئەیر مەکریۆوە. بە ئەیرەقوولە هەرگیز ئەیر هۆرمەگرۆ، بەڵکوو مشیۆم چەخماختا بۆ تا بتاودێ ئەیر کەردێوە. گوششا نەڎا پنە و دیسان دەسشا کەرڎەو بە فوو کەرڎەی! پەپووەکە هەم دیسان قسەکێش کەرڎەو پەیشا. دڵنیەیش کەرڎێ کە پاسە مەبۆ چوون من چەموو بنیاڎماوە بیەنا چەنی ئەیر کەراوە.
بەینوو وێشانە ڕێکێ کەوتێ بە شێوێو شەڕش شێونا! واتشا بە پەپووەکەی مەیاومێنە چێش ماچی، بۆ نزیک گنەو خاس حاڵییێما کەرە. پەپووەکە پەنەش وەش بێ. سەروو دارەکەیەو پڕارە لاشا. هەکە پڕارە مەجالشا نەڎا، گێرتشا و ملشا هۆرکێشت. هەناسێوی ڕەحەتشا کێشت و دەسشا کەرڎەو بە فوو کەرڎەی بێ ئینەی کەس ملۆزمشا بۆ.

بنویسمێ (٣)

١ـ پەی هەر یۆ چی واتا نموونێ زەربولمەسەڵ یا کەناییێو باردێوە کە پی واتا دەس پنە کەرۆ:

ز: . . . .

ژ: . . . .

س: . . . .

٢ـ دوێ خاسیەتێ گۆشتوو ماساوی نامێ بەردێ. . . . .

. . . .

. . . .

. . . .

٣ـ «چاڵە هەلچ» بە چێشی ماچا؟ دوێ یاگێما پەی نامێ بەردێ کە محاڵوو هەورامانینە بە چاڵە هەلچ ئەژناسیاییا. . . . .

٤ـ بە تەرتیب ئی شارە هەورامییێ هەنێ کام بەشوو محاڵوو هەورامانیەنە؟

الف: پاوە: . . . .

ب: نۆتشە :. . . . .

ج: هەورامان تەخت:. . . . .

د: بێساران:. . . . .

٥ـ ئیسە و چی زەمانەنە گەورەتەرین شاری یەکدەس هەورامی زوانوو دنیای کام شارا؟. . . . .

٦ـ زەمانوو دەسەڵاتداری کام ئەمارەتیەنە، زوانی هەورامی زوانی فەرمی ئەدەبی و تا ئەننازێو زوانوو پێوەنی دلێ خەڵکی بێ؟. . . . .

واتوو «ش»

نموونە واچێ

شاهۆ (کەشێوی بەرز و سەرکەش دلێ هەورامانیەنە)، شۆت (شیر خوردنی)، شێر (شیر جنگل)، شانازی (افتخار)، شەمشی (کوهی بلند در غرب نودشه)، شاباز (باز شکاری)، شلکینێ (نوعی نان محلی هورامان)

نموونە ڕەسێ

شکەست وارڎەی سەروو هەقی، شیرینتەرا جە سەرکەوتەی ڕاو ناهەقیەنە. «منتسکیۆ»

نموونە هۆنیە

شاهۆ و کۆسالاٚن، گۆششا چنە بۆ کوڕی مریەمیچ، حەتمش وەنە بۆ

هەر هەورامیێ، لا دۆ جە زوانیش مەرڎەو مەزارین، هەر چن مەنە بۆ

«موحەممەد فەهیم»

نموونە وێنە

شەوبۆ شۆت

واتوو «ع»

نموونە واچێ

عەرەبانە (فرغون)، عەلادینیە (نوعی چراغ گرمایی)، عەزەب (جوان مجرد)، عال (خوب)، عاقیبەت (سرانجام، عاقبت)، عەتر (عطر)، عەسر (عصر هنگام)، عەرەب (قوم عرب)، عەرعەر (نوعی درخت بلند بالا)

نموونە ڕەسێ

عەشق ئەگەر چنی پاکی یۆوە با، گەوهەرێوی فرە قیمەتیا. «تۆلستۆی»

نموونەو هۆنیە

عێلمەن چوون درەخت، عەمەڵ سەمەرەن
عێلمی بێ عەمەڵ، باخی بێ بەرەن
«مەلا خزری ڕواری»

عەینەکێ

عەرەبانە

واتوو «غ»

نموونە واچێ

غەریب (غریب)، غەیب (غیب)، غەیبەت (غیبت)، غەین (مشكوك)، غەرەز (كینە)

نموونە ڕەسێ

غەریب ئانە نیا دوور جە وەڵاتی بۆ، غەریب ئانەنە جە وەڵاتەنە تەنیا بۆ. «واتەو وەڵینا»

نموونە هۆنیە

غـــەریب ئانــە نیــا، گێڵــۆ كــۆ بــە كــۆ غـــەریب منـــەنا، بڕیانـــا جـــە تـــۆ
«فۆلكلۆر»

نموونە وێنە

غازی

دەستوور زوان (٣)

نامیٚ ئەژناسیا (معرفه) و نەژناسیا (نکره)

نامیٚ ئەژناسیا: نامیٚوەنە کە پەی کەسیٚوی کە مژنەڤۆش، ئەژناسیەینە. وەش کەرڎەیشا ئەپی جۆرەنە:

١ـ گردوو نامە دیاریا ئەژناسیەینیٚ پیٚسە: شاهۆ، کۆسالاٚن، ژاوەرۆ، تاران، سنە

٢ـ زەمیریٚ کەسییٚ، ئیٚشارەییٚ و هامبەشیٚ ئەژناسیەینیٚ پیٚسە: من، تۆ، ئاڎ، ویٚش، ویٚم، ویٚتا

٣ـ سیٚفەتی ئیٚشارە ☜ نامیٚ ☜ ە: ئی درەختە، ئا کورە، ئوو پەلەوەرە

٤ـ نامیٚ نیٚریٚ ☜ ەکە: کورەکە، درەختەکە، ڕۆجیارەکە، قەلٚەمەکە.

٤-١) ئا نامیٚ کە ئاخرشا «ە»، «ا» یام «وو» بۆ «کە» گیٚرا: هەسارەکە، پیاکە، بەلووکە.

٤-٢) ئا نامیٚ کە ئاخرشا «ۆ» بۆ هەم متاوا «وەکە»گیٚرا هەم «کە»: کۆکە، کۆوەکە. ڕۆکە، ڕۆوەکە.

٥ـ نامیٚ ما، بیٚ نیشانۆ ما بیەی (ە،یٚ،ی) ☜ ەکیٚ: کناچەکیٚ، ژەنەکیٚ،ڤلەکیٚ، تلاٚنەکیٚ.

٦ـ پەی ئەژناسیای کۆی: نامیٚ (بیٚ نیشانۆ ما بیەی) ☜ ەکیٚ (ەکا) /کیٚ (کا)

کناچەکیٚ (کناچەکا)، ڕۆجیارەکیٚ (ڕۆجیارەکا)، هەسارەکیٚ (هەسارەکا)، پیاکیٚ (پیاکا)، تلاٚنەکیٚ (تلاٚنەکا)

نامیٚ نەژناسیا: نامیٚوەنە کە پەی کەسیٚوی کە مژنەڤۆش، نەژناسیەینە.

وەش کەرڎەیشا ئەپی جۆرەنە:

١ـ نامیٚ ما (بیٚ نیشانۆ ما بیەی) ☜یٚوە: کناچیٚوە، تلاٚنیٚوە، ژەنیٚوە، گاویٚوە.

٢ـ نامیٚ نیٚرە ☜ یٚو(یو): کوڕیٚو، پیایو، هەساریٚو، ڕۆجیاریٚو، سەرکەشیٚو.

٣ـ نامیٚ نیٚرە ☜ یە: کوڕیە ، دلٚیە.

٤ـ نامیٚ ☜ یٚ : درەختیٚ، کەشیٚ.

واتوو «ف»

نموونە واچێ

فێنك (خنك)، فینگ (بهم زدن چشم)، فاڕووجمە (تغير و تحول)، فامیای (فهمیدن، رسیدن به دوران رشد)، فسە (صدای خالی شدن باد)، فرە (زیاد)، فرۆ (ماست درست شده با اولین شیر بعد از زایمان حیوان)، فۆتە (حولە)، فەتووت (افسردە، غمگین)

نموونە ڕەسێ

فەرقوو دۆڵەمەن و دزی ئانا چاگەنە کە؛ دز ماڵوو دۆڵەمەنی دزۆ و دۆڵەمەنیچ ماڵوو گەدای.

«برنارد شاو»

نموونە هۆنیە

فەسادشا وستەن نەڕووی سەربەسات بەش با وە عێبرەت، ڕووسیای وەڵات

«مەلا حەسەنوو دزلی»

فێرگا

فەرەجی

واتوو «ڤ»

نموونە واچێ

ڤەرڤە (برف)، گڤە (صدای وزش باد)، ڤاگژە (تند باد)، ڤاران (باران)، ڤلی (گلی خوش بو)، ڤا (باد)، ڤەرگ (گرگ)، ڕڤاسە (روباه)

نموونە ڕەسێ

هەر کەسێ ئەشیۆ ویر کەرۆوە بزانۆ کێن؟ چکۆوە ئامان؟ پەی چێشی چی دنیانە مژیڤۆ. «زەردوشت»

نموونەهۆنیە

ئینا مێروو،داخۆ تەڤە،حوور و پەری
جۆمێو ئاڤیم پەنەی بڎە،چا کەوسەری
ئەر من وەروو ئاڤۆ حەیاتی چا دەمی
پسەو خزری ئێتر مەمروو، تا مەیشەری
«سید عبدالله کلجینی»

نموونە وێنە

ڤلی
ڤەرڤە

واتوو «ق»

نموونە واچێ

قارِەقارِ (صدای کلاغ)، قەمچ (پیچ)، قلیچکە (دُم)، قازانج (سود، بهره)، قەڵاو (کلاغ)، قازانە (دیگ بزرگ)، قشقێرِە (زاغچه)، قرِاڵێ (گردوی نامرغوب و پوك)، قران (ریال، واحد پول)

نموونە ڕەسێ

قەڵاخانی یۆ جە سەیرانگایەکاو هەورامانین. ئی یاگە وەش و دڵگیرێ هەنە لاو وەرنیشتوو سەرینوو دەگاو دەرەوکیێ کە وەرزەو وەهارینە یاگێ سەیرانوو خەڵکوو هەورامان و ئەو شارەکاوتەروو ئێرانین. پارێزناو ئی سەیرانگایە ئەرکوو سەروو شانەو گردیمانە.

نموونە هۆنیە

قیبلەم! گشت عاڵەم، جە مـن زیادتـەر		نە سەودای عەشقت، وێڵەن دەربـەدەر

«وەلی دێوانە»

نموونە وێنە

قوڵە چنوور

قووج

بوانمیٚوە (۴)

هەرمانۆ ئاخری

کوورش ئەمینی

هەناسیٚوی ڕەحەتش هۆرکیٚشت. قەڵەمەکەش نیارە سەروو کۆماو قاقەزەکا و هۆرسەوە و نەرم نەرمیٚو لوا لا دوودەریەکەی. جگەریٚوش گیسنانە. نەمانە دوەلاو دوودەریەکەی و کەرڎشەوە. هەڵم و نسرمی ڤارانەکەو هیزی شەویٚ داشەوە ڕوەش. ئەجیٚش لاشەش یەکسەر سووك بیەن؛ پیٚسە واچی باریٚوی قورسشا سەروو شاناشەوە لابەرڎەن. هەناسیٚوش دانە جگەرەکەی و دیا پەی دلی باخەکاو وەروو یانەیشا.

ـ ئیٚتر تەمام. من هەرمانۆ ویٚم کەرڎەم. بە نەزەرەم پی ڕۆمانیٚ، ئەرکم وەراوەروو کۆمەڵگای و بە تایبەت ئاژەو نالەباروو ئا مسیارە بەسەزواناوە تا ئاستیٚو تەمامیا. ئارۆ بە خیاڵی ڕەحەتەوە ملوونە وانگا و ماچووشا پنە کە چ هەرمانیٚوە گەوریٚم پەی کەرڎێنیٚ. ویٚم مزانوو ئاڎیٚچیٚ یاوەینیٚنە کە من چ فیٚرکاریٚوی دڵسۆزەنا پەیشا. ویٚشا خاس مزانا من شەو و ڕۆ خەریکوو هەرمانیٚنا تا پتاڤوو ڕۆمانیٚوە بنویسوو.

جگەرەکەش تەمامنا و دەلاقەکەش بینا. لوا لاو جامەکەی و دیانە جام. دەسیٚوش ئارڎ قژەکاشەرە. کوچیٚو دژەیبیٚنیٚ و لاجانگیٚش چەرمیٚ بییٚبیٚنیٚ. پەشتۆ جامەکەیوە ویٚنەو نویسکاریٚوی کوویابیٚ دیوارەرە و چیٚروو ویٚنەکەینە پیٚسە نویسیابیٚ:

«دڵنیایی هیچ وەخت تا سەر نیا، بازدیٚ سەرکەوتەیتانە؛ لاچەمیٚو دمارۆچ پیڤیۆ». گرڎ جاریٚو ئی جوملیٚ وانیٚوە. جارجار گاڵتە کەریٚ بە نویسکارەکەیش و واچیٚ: دەی یانیٚو چیٚش دڵنیایی تا سەر نیا. ئەی تا کۆگەن. جارجاریچ واچیٚ، خۆ ڕاس ماچۆ دەی مشیۆم ویروو دمارۆیچەنە بیمیٚ. ئارۆ کە ڕۆمانەکیٚش هەرادنایبیٚش، دیسان واچیٚ، دەی دڵنیایی تا سەر نیا!! دەی ئەگەر تا سەر نیا؛ ئینە کۆگەشا.

نەمانە گجیەکەیش و کەرڎشەنە. قەڵەمیٚوش نیانە باخەلەش و یانەنە زیارە. فرە وەشش بیٚ و زەمینی نەپیٚکیٚ. برێو جار گنیٚوە ویروو کەلاسی و ویروو ئانەیە کە مسیارەکیٚ چن عەزیەتش کەرا؛ ورکیٚو گنیٚنە دڵش. بەڵام زوو ویرش شیٚوە. دڵداری ویٚش دیٚوە و واچیٚ:

خەتاو ویٚشا نیەنە، گولالیٚنیٚ و نەفامیٚ. پاسە بار ئامایێنیٚ. ئاخۆر کیٚ مۆچیاریشا کەرۆ. کیٚ بۆ ڕاو ژیوایشا فیٚریٚ کەرۆ. تاتەشا ساحبیٚو تا ویٚرەگا ئینا شۆنۆ گرفتاری و بەڎبەختییەوە و ئاخروو شەویٚچ بیٚکار گیٚڵۆوە پەی یانەی و ئیٚننە دلیٚ کرۆلی ویٚشەنە گریان کە برێو وەخت ویرش مشۆوە چن زاولیٚش هەنیٚ. وەختانیٚویچ لا کەریٚوە لا ویٚش و ویٚش لۆمە کەریٚ: دەی ئیٚمە چیٚشما کەرڎەن. خۆ ئیٚمەیچ هەر دەرسشا مڎەیمیٚ. تەنیا فیٚریٚ زانستیشا

کەرمیٚ. ئاڎیچ بە چ کەم و کۆرتی و گرفتیٚوەوە. ئیٚتر پەروەرنای هیچ. ڕاو ژیوای هیچ. داخۆم کامما تاوانبار بیمیٚ. ئیٚمە، ئاڎیٚ یام ... جارجاریچ واچیٚ نا، پاسنە نیا. لانی کەم حەنناو منەنە مشیەیا جۆریٚوتەر بیەیانیٚ. خۆمن هەر ئەوەڵەوە و تا ئیسە یاونانم پنەشا؛ جۆریٚوتەرەنا و ئیٚحتیٚرامشا فرەتەرا لامەوە. ئەوەڵوو ساڵیٚوە واتەنم: پەی ئانەیە ویٚمانیٚ و نزیکیٚ بیمیٚ چنی هەنترینی؛ بە من نەواچدیٚ ئاغەی فلاٚنە کەس. واچدیٚ کاکە شالیار.

: خیٚر بەی ئاغەی هەورام.

پاش هۆرکەوت. ئانەشە نەمەنەبیٚ گلیٚرۆنە بەرەگاو وانگای. حەر نەزانابیٚش کەی یاوان وەرەوە. قۆربانەت ئاغەی یاوەری. سلاٚم و سەروو چەما.

لوا پەی دەفتەری. وەشی تشیش کەرڎ و نیشتەرە. هەلاٚی خاس دلیٚ ویرەکاشەنە بەر نامابیٚ. گۆشش دارانە هەمکارەکاش کە سەرگەرمیٚ قسە و باسی بیٚنیٚ. یۆ باسوو یانە ئەسایش بیٚ، بەلاٚم زەڕەکەش کەم بیٚ. لوابیٚ یەریٚ چوار بانکیٚ، وامشا نەڎابیٚ. گەرەکش بیٚ ویٚرەگاوە بلۆ یانەو هەسوورەیش و واچۆ بریٚو زەڕش دۆ پنە قەرز. بەلاٚم باسوو ئانەیە کەریٚ کە ڕوەش نیەنە. هەر چن ویٚش خاس مزانۆ هەسوورەش زەڕش هەن؛ بەلاٚم ئەخلاقش جۆریٚوا. یۆ ماشین، وام، خەرج و وارڎەی یانەی و هەواڵیٚ هیزی شەویٚ و جەنگوو فلاٚنە وەلاٚتی چنی ... تا ... تەنانەت باسوو یۆیچشا کەرد، هیزی مەردە بیٚ بەلاٚم خاس نەژنیش و گۆشش نەڎا پنە.

دەی ئا، دەی پی ئاژە نالەباروو ژیوایەوە، چکۆ مەحاسڵ پەروەرنی. چکۆ هیٚزت مەنۆوە. دەی وەلاٚ ئاغەی سیروانی لوقمانی حەکیما، ئەفلاتونا. دەی ئانا گرفتارا، نە یانیٚو، نە ژیوایوی چامنە و نە... ئیٚتر چکۆ...

ساڵۆن بیٚدەنگ بیٚ. پیٚسە واچی چیٚویٚو قۆمیان. یۆ یۆ هۆرسیٚوە و لوەی پەی کەلاسی. ئاڎیچ هۆرسەوە بەلاٚم نەك پیٚسە گرڎ جاریٚوی. بە ئیمان و پەرمایوی فرە فرە. دلیٚ ساڵۆنیەنە ورەورو کەلاسەکا ئەی. کەوتەوە ویروو ئانەیە کە وەختیٚو خەبەرەکەی واچۆ بە مسیارەکاش چیٚش ماچا و چن وەششانا. تەقەش دا و بەرەکەش کەرڎەوە.

- بەرپا

گرڎ هۆرسیٚوە.

- فەرماودیٚ گیان. بنیشدیٚرە.

ئارامیٚ بیٚنیٚ و پیٚسە گرڎ جاریٚوی گرم و قاڵشا نەی. لوا پاو تەختەی. دەسش کەرڎ دەورەوە کەرڎەی. نەزانیٚ چەنی دەس پنە کەرۆ و چەنی واچۆشا پنە. گەرەکش بیٚ دەس پنە کەرۆ کە یۆ جە مسیارەکا بیٚدەنگیش مارا. هۆرسەوە و واتش:

- ئیجازە هەن کاکە شالیار؟

- فەرماوە گیان

- وریا نامان

- چی گیان؟

- کاکە ئیجازە هەن، لوان پەی مەرزی کۆڵبەری؛ مینش تەقان پۆر و مەرڎەن.

ئەجێ ئاوێوە چیەیشا کەرڎ پۆرە. پاسە زانێ خەریکا پڕووکیای پڕووکیۆ. پایوە وێش نەگێرێ. پەشتۆ مێزەکەینە نیشتەرە و لوا فکرێرە.

ئەیچی دەفتەرەنە حیچشا نەوات!

بنویسمێ (٤)

١ـ ئی واچاو واریە کەردێ بە تەرکیبی ئێزافی.

بەرە ☜ یانە : . . . .

کناچێ ☜ حەمە:. . . . .

هەڕە ☜ بان:. . . . .

درەختێ ☜ باخ:. . . . .

ڕۆچن ☜ کاڎان:. . . . .

ئەڎا ☜ من: . . . .

٢ـ ئی واچاو واریە کەردێ بە تەرکیبی وەسفی.

گوڵ ☜ سوور:. . . . .

کوڕ ☜ باڵابەرز:. . . . .

بەڕەزا ☜ جوانخاس:. . . . .

درەختێ ☜ سەوز:. . . . .

٣ـ ئی واچاو واریە کەردێ بە نامێ نەژناسیای (نکرە).

مار:. . . . .

سیسەرگی:. . . . .

هەسارە: . . . .

ئاسمان:. . . . .

واتوو «ک»

نموونە واچێ

کەساس (کساد)، کەلاو (مالامال، لبالب)، کۆمەگا(مجتمع)، کۆنەپرێس (کهنە پرست، مرتجع)، کاڕاڵی (نوعی انار سبز درشت در هورامان)، کاردۆوەژێ (در آوردن ماهرانە مغز گردوی کەمکۆڵ با استفادە از چاقو)

نموونە ڕەسێ

کابرا دەگانە ڕاش نەدیێنێ، هەواڵوو یانەو کێخای پەرسێ. «واتەو وەڵینا»

نموونە هۆنیە

کـان کـۆی کــەرەم، بــە کــەریمی وێـت
ڕەحیم و ڕەحمـان، بـــــە ڕەحیمـی وێـت
ئــومیدوارم بـــــــــە عــەزیمی وێـت
ببەخشی مـەهجوور سـەودایی سەرشێـت
«مەهجووری کوردستانی»

نموونە وێنە

کوولەکە ئاویێ

کڵاشێ هەورامیێ

واتوو «گ»

نموونە واچێ

گزرە (علف رسیدە و خشك)، گۆرانیێ (آواز هورامی)، گاڵتە (تمسخر)، گلێنیە (سفیدی چشم)، گلێرگا (مرکز تجمع)، گاگۆڵکێ (چهار دست وپا راه رفتن کودك)، گاهەز (شاید)، گجی (پیراهن)، گڕە (لهیب آتش)

نموونە ڕەسێ

گاهەز ژیوای ڕازێوەنە زاڕۆڵێ خاس یاواینێشەنە، چوون ئەوەڵوو ژیوایشا بە گرەوە دەس پنە کەرۆ. «پووشکین»

نموونە هۆنیە

گاگا چەم وەردەن چوون چەمەرەی چین	گا پەی جەمینت بیەن وە پەڕچین

«بێسارانی»

نموونە وێنە

گۆرالە حاجیانێ

گۆمۆ دالانی

واتوو «ل»

نموونە واچێ

لاشە (جُثه)، لـالۆ (دایی)، لەمە (شکم)، لەڤ (رودخانە)، لم (ماسە رودخانەای)، لەواسە (کف دست)، لچ (لب)، لـاسایێ (تقلید)، لـاقرتیێ (مسخره)، لـاقۆره (قدم نسبتاً بزرگ)، لـافاو (سیل)

نموونە ڕەسێ

لکێوە بە دەس کریۆوە، مەوزەش دڎانێ. «واتەو وەڵینا»

نموونە هۆنیە

لیباســـــی وەتـــەن پۆشـــام وە بـــالآم   رانـــك و چۆخـــە و کـــلاش و پـــالآم

«میرزا سەعدولاّ غەدیری»

نموونە وێنە

لەولاو

لۆ

بوانمێوە (٥)

داستانۆ دڤە براڵەی

هۆرگێڵنای جە فارسیەوە: عەبدوڵڵا حەبیبی

گێڵناوە ئەوسا دڤێ براڵێ بیێنێ کە هەرڤێ پاڵوو هەنترینیەنە زەمینشا بیەن و چاگە گەنمێشا کاڵەینە و بە ورەتەی گەنمێ ژیوەینێ. یۆشا کە گەورەتەر بیەن ژەن و زاوڵەش بیەن و ئەوشا هەڵای ژەنیش نارڎێنە. ڤەروو ئانەیە کە زەمینەکێشا پاڵوو یۆیەنە بیێنێ وەختوو خەرمانی هەر شەوێوە یۆشا چەمڎاری هەرڤێ خەرمانەکاش کەرڎەن. ئا شەوە کە نۆبەو برا گولالەکەی بیەن وەختێو نیمەشەو یاوان و کەس نەبیەن پاگەنە، وەروو وێشەرە واتەنش:

من پیەیوی بێ ژەن و یانەنا و کڵفەت بار نیەنا و وەی کەرڎەی زاولام نیا ملەوە بەڵام کاکەم ژەن و زاولەش هەن و مشیۆم فرەتەر جە من خەرج کەرۆ. ئێتر هۆرسەن هۆر خەرمانەکەو وێشەنە برێو گەنمێش بەرڎێنێ و کەرڎێنێش سەروو گنمێ خەرمانەکەو کاکەیش. شەوێ دمەینە کە برای گەورە لاو خەرمانەکاوە بیەن، وەختوو نیمەشەوی ئاڎێچ لوان فکرێرە و واتەنش:

من ژەنیم ئارڎێنە و زاوڵێم هەنێ و شوکروو خوای هیچم کەم نیا بەڵام ئی برا گولالەمە هەڵای ژەنیش نارڎێنە و پەی ژەن ئارڎەی و یانە رێك ڤسەی پووڵ و پارەی فرەتەرش گەرەکا. ئاڎێچ هۆرسەن برێو جە گەنمەکۆ وێش بەرڎێنەش و کەرڎێنەش سەروو خەرمانوو برا گولالەکەیش. گرڎ شەوێوە ئینە کسمشا بیەن تا وەختوو ڤرەتەی گەنمەکێشا. جا ماچۆ خەڵکوو دەگاکێ سەرەشا سڕ مەنەبێ چانەیە کە تەنانەت ئا ساڵێ کە بەریات کەم بێ و ڤارانی کەمیچ ڤارا بێ و گەنمێ کەمە بێ، ئا دڤە برا هەر، ساڵ بە ساڵ خوا فرەتەرشا دێ پنە.

ئینە ئانەیە میاڤنۆ کە ئەگەر بە دڵپاکی جمیەوە و هەرمانە بە دڵپاکی کەری خوڎایچ مجۆ ملتەرە و عالتەر مارۆ وەرەوە رەیت.

بنویسمیٚ (٥)

١ـ دەگاو بێسارانی، ئینا کام یۆ چی بەشاو محاڵوو هەورامانیەنە؟

الف) ژاوەرۆ ب) تەخت پ) لهۆن ج) شامیان

٢ـ جەبارەو «ژیرلەو مەریٚ» پەیجۆری کەردیٚ و ئاکامەو پەیجۆریەکەیتا چێگەنە بنویسدیٚ.

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

٣ـ «کڵاش»دەسکرڎێوی وێمانە و یۆ جە ئەنەئاوەریە فەرهەنگیەکاو خەڵکوو مەحاڵوو هەورامانیا، ئی کەرەسە ئەوەڵین جار جە کام دەگا یا شاروو هەورامانیەنە وەش کریان؟. . . . .

٤ـ پەی هەر یۆ چی واتا قسێوە وەشە جە محاڵوو هەورامانینە باردێوە کە پا واتیٚ دەس پنە کەرۆ. (قسێوە وەشە کە خوە ڤزۆ سەروو لچاتا).

ش: . . . .

ع: . . . .

غ: . . . .

ف: . . . .

ڤ: . . . .

ك: . . . .

گ: . . . .

ق: . . . .

واتوو «ڵ»

نموونە واچێ

مڵە (موش)، بڵ (نام چشمەای بزرگ با آب معدنی و خوشگوار در هورامان)، کاڵ (نارس) ناڵە (نالە، صدای درد)، هەڵمی (بخار)، چڵ (شاخە، درد)، سڵ (مکث کردن)

نموونە ڕەسێ

ئا ماڵ دۆسێ کە کیسەشا وراسەن پەی ماڵ و سامانوو دنیای، ئینەیە بزانا کە جل و بەرگوو ئاخرەتی باخەڵەش نیەنە. «وڵتر»

نموونە هۆنیە

فەڵـەك ڕەچەڵـە و ڕێــخەت هۆرکنیــۆ
تێــخی هـــەسان ســاو وە زامــت شـنیۆ

مـــەردەی شـــادیەن، وەتـــەن! خاکتەنـــە
ئەســـپەردەی ســـەختەن، دوور وەڵـــاتەنە

«سەنگەر هەورامی»

نموونە وێنە

کەڵـەشیر

هەرمەڵـێ

واتوو «م»

نموونە واچێ

مامۆ (عمو)، ماساڤ (ماهی)، ماچە (بوسه)، مانیا (خسته)، مل (گردن)، مەتیە (عمه، خاله)، مەکی (نمك)، مەلەوان (شناگر)، میاچەما (پیشانی)، مەژگ (مغز)، مەلێ (شنا)، مەچەك (بازو)

نموونە ڕەسێ

مەرگ خاستەرین پەنا پەی دەردا، خەما، ڕەنج، مەینەتا و ناعەداڵەتیاو ژیوایا. «سادق هەدایەت»

نموونە هۆنیە

مەولام! بێ قەرار، مەولام! بێ قەرار
سپی تافێ دیم بێ حەد بێ قەرار

جەو مای بەرزەوە وێش مەوزۆ وە وار
تەن پارە مەبۆ هەزاران هەزار

دیسان جە گۆڵ دا مەخرۆشیۆوە
چەنی داغ عەشق مەجۆشیۆوە

«مەولانا فەڕوخ پاڵنگانی»

نموونە وێنە

مەرە

مریچلێ

واتوو «ن»

نموونە واچێ

ناسەی (نگذاشتن، جلوگیری کردن از انجام کاری)، نادیار (گم، ناپیدا)، ناسك (نازك، لطیف)، نامڵار (نامدار، مشهور)، نەرە (درخت بلوط)، نزم (کم ارتفاع)، نێرە (نر)، نوێڵ (دیلم)، نسرم (مرطوب، رطوبت دار)

نموونە ڕەسێ

نە کونەی نزیك بە ئاوان، نە کناچێ نزیك بە باوان. «واتەو وەڵینا»

نموونە هۆنیە

نـە شادی و نـە شەوق، نــە مەزاقـــشەن
گرەی خـەم لـە تۆی، ئـەبرووی تـــاقشەن

تـۆز غـەم گرتـەن، ئـایەنـەی ڕەنــــگش
تەبدیل کەرڎەن ڕەنگ، شێوەی قەشـەنگش

«میرزا ئەحمەڎ داواشی»

نموونە وێنە

نانێ ساجیە

نینۆر

بوانمیۆوە (٦)

کۆڵە ئاسمانیەکە

نەرمین گیوەچی

کۆڵەکەش نیارە زەمین، مازیش دا مازی تەوەنەکێوە. شەکەتی دلێ لچاشەنە کەوۆ مدرا بێ. تووڵە ڕایوە فرە باریکە بێ. ئی لاو ئەو لاش پەڕ بێ پێشێ هەسەرا. خۆ پێشێ بەشەریچش چنە بێنێ، بەڵام نەوسش ڕوەو وێش. کەوت لاونای وەیوڵە شیشەینەکێ.

ئەسەیبێش پەی کناچەکێش. ئارۆ دوێ کەڕەتێش کەرڎە بێ تا تاوابێش پسانۆش. کەڕەتێو دوێ سنوقێ چای. ئی کەڕەتەیچە تەلەڤزیۆنێوی «ئێلسیدی»ش بینابێ کۆڵێشەرە. تەنیا بێ. ئەو کۆڵبەرەکێ نامەیبێنێ چنیش. پێسە کناچەکێش وەشیێ وەیوڵەکێنە کەوتەبێ گۆرانییێ واتەی. جارجاریچ پێشێ زلێ هەسەرەکا واچێنی گلۆەشەرە مەچەقان؛ پلۆمە گێرێش و ئێشش کەرێ ئێشوو کورکۆرەی. مینێ پاڵوو ڕاکێچ، هەر کام دەمشا چەقنابێرە پەیش و ماتلێ پانتۆڵ پایوی بێنێ تا هەنگامێ هەڵێش هۆربەیانێ و هۆرش گیسنانێ و تەقنانێشەوە و هەڵمەتێش وزانێ. گەرەکش بێ هۆرزۆوە. سەرەوکۆی فرەش مەنەبێ، بەڵام قوڵێش لەرزای لەرزێنێ و نیشتەرە. ژەنەکێش قەباڵێوش پەی پێچنا بێ. تۆشەبەرەکێش وازە کەرڎە، قەباڵێو بەربارۆ. پەڕۆیوی سەوزیچش چنە بێ. ئاماوە ڤیرش هیزی ژەنەکێش کۆسەو هەجێجیەنە تەوەرك پەیش ئارڎە بێ. کەرڎش دوێ کوتێ. کوتێوش بینا دەسوو وێشەوە و ئەو کوتەکەیچش بینا باڵوو وەیوڵەکێوە. واچێنی گیانش بینیان گیانوو وەیوڵەکێوە. ساڵێوە بێ شیلانەش داواو وەیوڵێوێ شیشەینێ کەرێ. ڕۆیو نەبێ نەگرەوۆ. بەڵام هەزار ولێ جەرگشەنە بێنێ. نەتاوێ پەیش پسانۆ. ئارۆ سەروو مەرزەکەینە نیایبێنێشارە، بەڵام فرە گرانێ بێنێ. جەحەننەمش کەرڎ جە گرڎ چێوێ. وەروو وێشەرە ماچۆ: دوێ کەڕەتێ کۆڵ مەوەروو پەیش. ئەوسا بە موبایلوو ساحیب کارەکەیش زەنگش دا پەی شیلانێش. وەشیێنە کەوتە گۆرانییێ واتەی؛ «تاتە گیان، تاتە گیان». ماچوو شەمامەکەی فڕ کەرۆ زوو زوو بارۆتەو یانە تاتە گیان. هەزار جارێ بی قوربانۆ وێش و شەمامەکەیش.

ویرە وەشیێ کناچەکێش، هێز کەوت دلێ جەسەیش. هەر بە نیشتەی بارەکەش بینا کۆڵێشەرە و کلاشەکێش هۆرش کێشتێ و وەیوڵەکێش تن تنەی هۆرگێرتە. زۆرش دا ملوو تەوەنەکێرە هۆرزۆوە. تەوەنەکێ و تەوەنۆ سەروو تەوەنەکا گرڎ پێوەرە ڕژای ملشەرە و وسشا ئەو دیموو ڕاکێ. واچێنی پەڕۆ سەوزەکە هەڵمەتێ تایوەتەش بە

تەوەنەکا داینە. گرڎێ پێوەرە چنی تاتە کۆڵبەرەکەی تەقایوە. دەسە سەوزەکەش قرتیا و چنی وەیولەکێ فرە دریا دلێ ڕا ڕاسەکێ. ئێلسیدیەکە بی هەزار کوتێ و هەزاران وەیوڵێ شیشەینێ دلێشەنە ڕوو بە ئاسمان درەوشییێنێ. تەوەنەکێ سوور و ورڎێ بییێبێنێ. سەرێوی شەکەت و بێ لاشە ڕوو بە ڕاکێ زاق دیێ. هێشتا گیان دلێ سەرەیشەنە بەرنەشیەبێ. کێ ماچۆ دڵ ئینا دلێ سینەیەنە. دڵش دلێ چەماشەنە یەواش یەواش دایدێونە. هەر جۆر نەوێ وەیولەکێش جەم کەرڎە. نەمڕیای بێ. چەمێش خوایوە. دمایین هەناسەش هۆرئارڎ و بە کزێوە گیانکێشانە واتش؛ شەمامە گیان، شەمامە فڕ کەرە، باڵێ گێرەوە، وەیوڵە شیشەینە بەرە پەی شیلانۆ تاتەی ماتڵەنە.

بنویسمێ (٦)

١ـ پەی هەر یۆ چی واتا نموونە واچێو باردێ و مەعنا فارسیەکێچش بنووسدێ.

ك: . . . .

گ: . . . .

ل: . . . .

ڵ: . . . .

م: . . . .

ن: . . . .

و: . . . .

٢ـ فەرهەنگی تەعریف کەردێ و پەلێو سەرش بنویسدێ (بە پەشت بەسەی بە سەنەدی زانستی).

٣ـ وەراوەری فارسی نامۆ ئی مانگە هەورامیا بنویسدێ.

نموونە: پاژەرەژ یام سەوزەوەهارە (اردیبهشت)

چیڵکڕ . . . .

نەورۆز . . . .

ئارگا. . . . .

٤- ڕۆمانۆ «کلیدر»ی یۆ جە شاکارەکاو دنیاو ڕۆمان نویسیا. ئی شاکارە هێنوو کێن و پەیجۆری کەردێ و نامۆ دوێ بەرهەمێتەر چا نویسکارە گەورەیە بنویسدێ.

٥ـ هەر یۆتا پەلێو جە کتێبوو «زوانوو ژیوای» نویستەو «محەمەد مستەفازادە»ی بنویسدێ و باردش تا سەروو کلاسیوە بواندێشەوە.

واتوو «و» (بێدەنگ)

نموونە واچێ

وەشکەرڎەی (ساختن)، وەڵ کەوتەی (سبقت گرفتن، پیشرفت)، وەرێسە (طناب)، وەرهۆرز (شرق)، وەشڵە (خوشگل دوست داشتنی)، وەزی (گردو)، والێ (خواهر)، وانیار (خواننده، دانشجو)، واوەی (تکرار)، وتەی (خوابیدن)

نموونە ڕەسێ

وەختێو ژیوای سەڎ بۆنێ پەی گرەوای بە شمە مرمانۆ، شمە هەزار بۆنێ پەی خوەی بە ئاڎێ نیشانە دەیدێ.

«چارلی چاپلین»

نموونە هۆنیە

چـــراخ! شـــکاوان، چـــراخ! شـــکاوان
بڵێســـەی ئـــاهم وە پـــای عـــەرش یـــاوان
فێدای دووریت بـام پێسـەش کـەردەن پێـم
فێـــدای دووریـــت بـــام، دەروون شـــکاوان
گـــەرمیش ســـتاران، تاونـــان تـــاوان
بێـــزار بیـــەنان جـــە زێـــندەگی وێـــم

«شێخ یەعقووب جان»

نموونە وێنە

وەرکەوتەی

وەزی

واتوو «هـ»

نموونە واچێ

هۆنیە (شعر)، هۆنیار (شاعر)، هوون(خون)، هەلچی (قارچ)، هەنار (انار)، هەنگووری (انگور)، هەنگ (زنبور عسل)، هەنگوین (عسل)، هایا (آگاه، هوشیار)، هاموەڵاتی (هموطن)، هامن (تابستان)

نموونە ڕەسێ

هەر کەس واتش فلاّنە کەس تاریفێت دێ و شان و باڵتەوری چنێ؛ واچە: ئانە تۆنی تاریفێ من مدەی و تەنیا پەی بەهانەی نامێ فلاّنە کەسی بەری. هەر کەس واتش: فلاّنە کەس دژمانیت پنە دێ؛ واچە: ئانە تۆنی دژمانیم مدەی پەنە و پەی بەهانەی نامێ فلاّنە کەسی بەری. «شەمس تەبریزی»

نموونە هۆنیە

هیزی قسێ هاژەو چەما
سەبا زوانوو
خەمێ ڕەما
یانە قۆڵەو ئاوەڎانوو ئارۆ و سەبایم
هەر گوڵە وەنەوشێوش کەما. «کولسووم عوسمانپورر»

نموونە وێنە

هەنجیری

هەنگووری

واتوو «ی»

نموونە واچێ

یانە(خانە)، یۆگێرتەی (اتحاد)، یۆسەی (پیدا کردن)، یەرێ (عدد سە)، یەکاوە (نوعی برنج پختە شدە)، یەوی (جو)، یاگێ (جا، مکان)، یاگەڎار (جانشین)، یوە (یکی)، یارمەتی (کمك، امداد)، یەکانە (خوك نر جلودار)، یاو (تب)

نموونە ڕەسێ

یاگۆ کوتەکی وەشە بۆوە، بەڵام یاگێ قسێ سیاوە بۆوە. «واتەو وەڵینا»

نموونە هۆنیە

یـەك هـەر یـەك مـانۆ، بـە یـەکی تـەمام یـەك یـەك مەویـەران تـا ئـاخر ناکـام

«عەوداڵ»

نموونە وێنە

یانە

یەوی

بوانمێوە (٧)

خیاڵ پڵاوێ

وەلی فەتاحی

وەهار کەم کەم تەمامیای تەمامیۆ و یاگێ وێش مڎای مدۆ بە هامنی. چنوورە و شاهۆ، دە ساڵێن زەماوننەشا کەرڎێنە و دوێ زارۆڵێشا هەنێ. کوڕێو و کناچێوە.

دەمەو عەسریا. چنوورە شڵێنگش گێرتەن دەسەوە و خەریکەنە وەروو بەرەکەیشا گزی مڎو و ئاو پاشیش کەرۆ. ئاخور کۆڵانەکەو ئاڎیشا هەڵای قیرتاو نەکریان. گەڕەکێوە تازە سازەنە. ئاڎێچێ پێسەو ماباقی هامسایەکاشا کەرگ و جووجەڵەشا هەن. حەتتا یانەو مامۆ «ئەلەی» هەورێشێچشا هەنێ. سا هەورێشە تۆ چن زەرەردەرەنی. چنوورە کەرگ و کەڵەشێرەکەش وەردان و زنیەنشەرە بەر. کولینەکێچش شۆرتێنە. ماتڵەنە کوچێو کزرە بۆوە، ئێجا کەرۆشاوە دلی.

ئەچی ئەسنانا چەمش گنۆ بە دوێ جوانا کە ئینەی سەروو مۆتۆڕێویەوە. ئەجۆ ماتڵێ چێوێویەنێ. جار جارێچ چەم وزا پەی چنوورێ. بەڵام چنوورە گۆششا پەنە مەڎۆ. زارۆڵەکێ ئینەی یانەنە و تەماشەو کارتۆنی کەرا. ئێڎە هەر خەریکەنە گزی مڎۆ و ئاوی پاشۆ. سەرەنج مڎۆ، مڎیۆ هەڵای دوە جوانەکە ماتڵێنێ و هەر تەماشەو ئێڎێ کەرا. دەیەقێو چەمش چنە کل مەکەرا. ئێجا ئێڎێچە وڕڎە وڕڎە چێروو چەمانە مڎیۆ پەی ئاڎیشا. ماچۆ بزانوو مەنزوورشا چێشا؟ دڵوو وێشەنە ماچۆ گاهەز چەنی یوە جە کناچەکاو مەحەلەکێ سەروکارشا بۆ. بە من چێش مەیلوو وێشانە. ئەچی خیاڵانە چن کەڕەتێ مڎیۆ پیلاو پەولارە بەڵام کەس نیا بەرەو. نە بەرەو بەڵکووم دەلاقایچەنە کەس مەپێویۆ. چ نێرە و چ ماینە. خاتر جەمە بیە. نەواچی پەی وێم بڎیا! چکۆ دیێناشا! هەر چننە فرە تەحاجب کەرۆ؛ وەلێم دلێ دڵوو وێشەنە ماچۆ: مەگەر من چێشم کەما؟ ئەگەر نۆ ساڵێ چەی وەڵتەر شووم نەکەردە بیێ، تا ئیسە ویس هیجبیکەرێم جواب کەردێبێنێ. تازە پام نیانەنە ویسوو نۆ ساڵی. شەریکێ من هیشتا شووشا نەکەرڎەن، کناچێ عازەبێنێ. هەر ئی هامساما، گەلاوێژە؛ خۆ ئاڎە جە من بە عەمر تەرەنە. پی دوە کەلاسەیشەو کە وانانش کەسی مەدۆنۆ! ئەڎاش هەر دەم کەرۆوە ماچۆ کناچێ من دانشگاه لوەینە، دەرسش وانان. دەیخۆ ئارۆ ئێننە دانشگاکێ فرێ بیێنێ، گرڎ کەس متاڨۆ بلۆ دانشگا و دەرس بوانۆ. گرڎ بە زۆروو زەڕیا. تازە ماچایچ پەی نمرەدای فرە سەخت مەگێرا. هەر دەگایوێ، دوێ دانشگایش ئینەی چنە. مەزانوو دەوڵەت چێش کەرۆ پی گرڎە سەواڎارا؟

هەر وەروو وێشەرە فکریٚ کەرێوە و لیباس ورازیٚ پەی خیاڵەکاش. شلێنگەکە ئینا دەسشەو و هەیتا هەیتا دەس منیۆ بەرەو شلێنگەکەیەرە و مەزانۆ یا مزانۆ سەرپۆشەکەش کەوتەنەنە ملش! ئاماوە یاڎش کە چی گجارا وەختێو لوێنیٚ پەی بازاری شاهۆی شووش پنەش واچیٚ: «وەش سەرپۆشەکەیت دە سەرەتەرە، وێت پۆژنەرە». دەیجا با واچۆ. من مزانوو ئیسە ئاڎ ئینا چکۆ؟ چێش کەرۆ؟ ڕاس و درۆش هەن لاو منەوە؟چی مشیۆم شاهۆ ئاننە بیٚ مبالات بۆ چەنی من.... خیاڵیٚ خرابیٚ و یانە وێران کەریٚ یۆ سەروو یۆی کوانشا سەرش.

یۆ جە جوانەکا ئاما بیٚ لاش، بەڵام ئێڎە خیاڵاتوو وێش ناستەبیٚ ڤینۆش. ئەوەکەیتەرشا هەر سەروو مۆتۆڕەکەیوە بیٚ. داواو ئاوێش کەرڎ. ماچۆ ئیجازە مڎەی چا شلێنگەیە کوچێو ئاوی بوەروو؟ ئیڎێچە دەسەپاچیٚ بیە بەڵام وێش گم نەکەرڎ. ئێتر متمیناش کەرڎ کە کاروو وێش کەرڎەنش، چوونکەم چن ڕویٚ چەی وەڵیٚ هامسەیوێشا باس پەی کەردێبیٚ کە چەنی ماهوارەنە ئەچی سڕیاڵە وەشا تەماشە کەرا! ئاخر یانەو چنووریٚ هێشتا ماهوارەشا نیا، چوونکەتی بە زەننەو شاهۆی بڕێو کاناڵیٚ یانە شێونێنیٚ. ماچۆ نانا چانە مەوەرە، بێهداشتی نیا با بلوو یانەنە پەرڎاخت پەی باروو. ئەویچ خوا خواش بیٚ. ژەنیٚ لوا و سۆراحیەش پەڕ کەرڎە ئاو و یەخ. دیانە جام و دەسێوش ئارڎ سەروو زڵفشەرە. وەروو وێشەرە چاڎیٚ زەریفتەر هۆرمەگنۆوە. تا ئاما دڵیٚ بەرە سەرسامە مەنە. سەرسمێوەشدا خەریك بیٚ گلێرۆ و دەسێویچش مەڕیۆ. ئاخۆر کەلەشیرە جوانخاسەکەشا گێرتەبیٚ و سواریٚ مۆتۆڕەکەیشا بیێبێنیٚ و بەرشیێ بێنیٚ.

بنویسمێ (٧)

١ـ لالۆ حەمەڕەحیم خەڵکوو دەگاو ئەسپەرێزی، هۆنیارێوی ژیر و بەئاوەز بێ. دلێنەو فرەو هۆنیەکاشەنە هەمیشە پاڵپشتوو هەژارەکا و دژوو سەرمایە و ئێنسانە سپڵەکا بێ و دلێ شێعرەکاشەنە لۆمەشا کەرێ.

١-١)   ئەسپەرێز دلێ ئی ڕەستەینە چ نەقشێوش هەن؟

١-٢)   کرداری دلێ ئی ڕەستەیە بنویسدێ و واچدێ کە واچەو «ژیر»ی چ ڕۆڵێو گێڵنۆ؟

٢ـ پەی پارێزناو ژیوگای چ ڕاکارێتا هەنێ، یەرێ ڕاکارێ بنویسدێ.

الف)..

ب)..

ج)..

٣ـ پەی ڕۆجیاری ڕەستێو سازندێ و بنویسدێش.

ڕۆجیار:..

٤ـ مەعناو ئی واچا کە جەهەتەکا نیشانە مدا بە فارسی بنویسدێ:

الف) سەرنیشت ....   ب)پانیشت ....

ج) وەرنیشت.................   د) وەرهۆرز ....

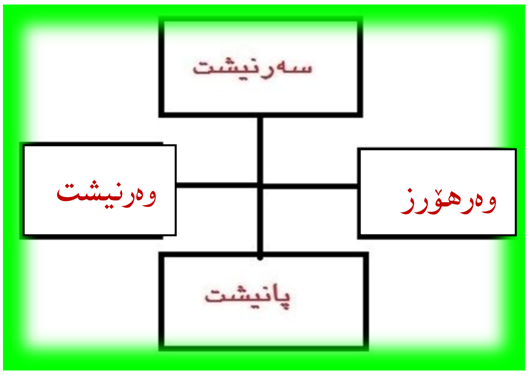

واتوو «ێ»

نموونە واچێ

ئێساڵ (امسال)، نوێن (نام روستایی در هورامان تخت)، کێلانێ (نوعی خوراکی محلی هورامان)، کێ (چە کسی)، هێزمێ (هیزم)، مێمان (مهمان)، کەرێ (کرە)

نموونە ڕەسێ

ئێنسان یەرێ ڕایش هەنێ: ڕاو ئەوەڵیش فکر و ڤیرەنە ویەرۆ، ئینە بەرزتەرین و خاستەرین ڕانە. ڕای دووەمینە چاولیگەریەنە ویەرۆ، ئینە ڕەحەت تەرین ڕانە. ڕای یەرۆمینە تەجرۆبەنە ویەرۆ، ئی ڕا عالتەرین ڕانە.

«کۆنفوسیۆس»

نموونە هۆنیە

تەڵێــو جــە ڕێـــحان پەرێشـــان شێـــوە   لاف مـــەدۆا بــە بــۆی زڵــف کەسێـــوە
مـــەواتش قـــەترەی قـــەتران بێــــزەنان   هــام ڕەنــگ هــام بــۆی زڵــف دێـــزەنان

«مەلا تاهێر هەورامی»

نموونە وێنە

هێزمێ

تەڕینێ

واتوو «ۆ»

نموونە واچێ

بۆڵێ (حبة انگور)، هۆرداریای (زمین خوردن)، بۆرێ (بیا)، کۆساڵان (نام کوهستانی در هورامان)، کۆڵەکێ (ستون)، زارۆ (کودك)، کۆپڕ (تیر ماه)،ڕۆژمار (تقویم)، ڕۆجیار (خورشید)

نموونە ڕەسێ

هەر کەسێو مشیۆ جە ڕۆنە گۆرانییێوە گۆش گێرۆ، شێعرێوە بوانۆوە و ئەگەر پەیش ڕێك گنۆ بڕێو قسێ ژیرانێ کەرۆ. «گۆتە»

نموونە هۆنیە

وات مەگەر باقی ڕۆستەم بۆ تەمام
مەر ڕۆستەم وستەن نە سارای گڵکۆ

کە بستانۆ خەرج، ئەو جە نەسڵ سام
کۆهزاد خەراجی جە زاڵ بستانۆ
«شاهنامەی هەورامی»

نموونە وێنە

بۆژانە

سمۆرە

واتوو «و» (دەنگدار)

نموونە واچێ

کوچێ (کمی)، کوله، مەلەکور (ملخ)، گوڵ (گل)، گول (جذامی)، کوڕ (پسر)، کوردستان (کردستان)، کوڵ (کوتاه)

نموونە ڕەسێ

خوڎا جە سڵتان مەحمووڎی گەورەتەرا. «واتەو وەڵێنا»

نموونە هۆنیە

گوڵ پەی جەمینت مەسۆچو چوون شەم
جە دووریت نیشتەن نە پاش خار خەم

ساحێب مایەنی، بوڵەند بۆ پایەت
با وایە گێران هەر سێ جە سایەت

«بێسارانی»

نموونە وێنە

کوڕ

باڵا کوڵ

بوانمیۆوە (٨)

«پارێزناو ژیوگای، شانازی ژیوای»

هەراڵەبرەم

عەبدوڵڵا حەبیبی

هەراڵە برەم یۆ جە زەریفتەرین گوڵاو کۆسانەکاو زاگروسیا کە مەترسی جە بەینەنە لوایش هەن. ئی گوڵە بە دوێ جۆرێ فرە بۆ: یۆ بە پیاز و یۆ بە تۆم. پڕنەی گوڵوو هەراڵەبرەمی بۆ باعێسوو دوێ چێوا؛ یۆ ئانە کە ئێتر تا دوێ ساڵێ ئا هەراڵەبرەمە گوڵ نەکەرۆ و خرابتەر چانەیچە ئانەنە کە ئێتر تۆم مەکەرۆرە. تۆمێڤوو هەراڵە برەمی پەنج تا شش ساڵێش پنە مشۆ تا زل بۆ و گوڵ کەرۆ. کە پاسەنە بەیدێ گرڎێما دەس دەیمێ دەسوو یۆی و نازمێ بڕیو کەسێ ناهاگای پەی وەشییۆی چن سەعاتەی هەراڵەبرەما بەرا بەینەنە. هەر پاسە کە گرڎێما وینمێ و مزانمێ گوڵوو هەراڵەبرەمەکا پڕنا و کەراش شیشۆ ماشینارە! و شۆنۆ چن سەعاتارە سیس بۆ جە بەینەنە ملۆ، بەڵام ئەگەر جە کەشەوە مەنۆ هەم ساڵ بە ساڵ فرەتەرێ با و هەم وەشیشا پەی گرد کەسیوی پەی چن مانگان. کە پاسەنە تا پنەتا کریۆ واچدێ و نمازدێ هەراڵەبرەمێ پڕنا یام هۆرکێشا. فرەو مەخلۆقی ئەجۆش هەراڵە برەم تەنیا بە پیاز فرە بۆ و پڕنەی گوڵەکەیش زەرەر مەڎۆ. مشیۆم ئا جۆرە کەسێ ئاگای کریاوە پنەشا واچیۆ کە هەراڵە برەم پا گوڵیشە تۆم کەرۆرە و فرە بۆ. ئیشەڵڵا وینمێ دمارۆنە گرڎوو کۆسانەکاو هەورامانی پەرێ با هەراڵەبرەمێ.

بنویسمێ (٨)

١ـ واتە دەنگدارەکاو زوانی هەورامی کە تا ئیسە وەنێنێتا؛ نامێ بەردێ و پەی هەر دانێویشا نموونە واچە بنویسدێ.

٢ـ ئەوسا هەورامانەنە ئەگەر کەسێو مارەکۆڵی گەستایا؛ چ دەوایێش پەی ئەرمانێنێ؟

الف) دۆی تش، گەڵاوەنی گریا

ب) گەڵا مێو چنی گەڵا وەزی

ج)شۆتی گریا، ماسی گرسا

د)گەڵا بلچ، جەوتی هاڕیا

٣ـ لوودێ لا پیرەکا و ڕازەو «ورکڵەی» بنویسدێ.

٤ـ مەبەست جە مەتەڵۆ «کەڵەکە وڕا هۆرنەچنیاوە» چێشا؟

واتوو «وو»

نموونه واچێ

بووڵه (خاکستر)، ڕووکەشی (سطحی)، پووشانه (مالیات مرتع)، ملوو (می‌روم)، شاملوو (شاعر نامدار ایرانی و پدر شعر سپید)، قووڵ (عمیق)، ماروو (می‌آورم)، بەلوو(میوه درخت بلوط)

نموونه ڕەسێ

چێوێ عالێ نەسیبوو کەسانێوی با کە سەبرشا بۆ، بەڵام چێوێ عالتەرێ نەسیبوو کەسانێوی با کە ڕەنج و کۆششا پەی کەرا. «واتەو وەڵینا»

نموونه هۆنیه

ئـــاه ئـــاهرین مەکێشـــوون هـــەر دەم   هــەر هــەرس هــوونیم جاریــەن نــە چــەم

«ئەحمەد بەگ کۆماسی»

نموونه وێنه

بەلوو   لووشکه

واتوو «ا»

نموونە واچێ

کام(کدام)، ڕا (راه)، زا (بە دنیا آورد)، ژیوای (زندگی)، پارێزنای (محافظت کردن، پاسداشت)، ڕانموونی (راهنمایی)، ئارۆیانە (امروزی)، مانگە (ماه)، وەهار (بهار)، بالا (قد و قامت)

نموونە ڕەسێ

قسێ ڕاسە، دەموو شێت یام زاڕۆڵەیوە بژنەوە. «واتەو وەڵینا»

نموونە هۆنیە

ڕبـــا و ڕیـــا و زنـــا، هــــەر یـــەرێ خەتشـان چـوون یـوەن بـێ نۆقتـە، ئـەرێ
«مەلا خزری ڕواری»

نموونە وێنە

مارەکۆڵ

مار

نامۆ مانگەکا

ئی مانگە هەورامیا بواندێ و وەرشا کەردێ و سەروو کلاسیوە بە حێفزی واچدێشا پەی مامۆساکەیتا.

وەرزوو وەهاری

١ـ نەورۆز، قاتەلێوە (فروردین)

٢ـ پاژەرۆ، سەوزە وەهارە (اردیبهشت)

٣ـ چیلکرٍ، ڤارانبرٍ (خرداد)

وەرزوو هامنی

١ـ کۆپرٍ (تیر)

٢ـ گەلاوێژ (مرداد)

٣ـ ئاوەوەرە (شهریور)

وەرزوو پاییزی

١ـ ترازیێ (مهر)

٢ـ گەڵاخەزان (آبان)

٣ـ کەڵەهەرز (آذر)

وەرزوو زمسانی

١ـ ئارگا (دی)

٢ـ ڕابڕان، یەخبەنان (بهمن)

٣ـ سیاوکام، دارئاوسان (اسفند)

سەرچەمێ

۱. واتەو وەڵینا، کۆ کەرڎەی و نویسەی فەتحوڵڵاڕەزایی، انتشارات ئەوین، ۱۳۹۳

۲.کتێبی خوێندن و نووسینی کوردی (وانە، دەق، ڕاهێنان)، نووسینی ڕەحیم سوڵتانی

۳. وانەی کوردی، آموزش زبان کوردی، مەنسوور ڕەحمانی، نشر پانیذ، ۱۳۹۱

٤. فەرهەنگی باخەلی «گەشاوەز»، کوورش ئەمینی، نشر در اینترنت، ۱۳۹۳

۵. فەرهەنگ واچەی هەورامی، مەنسوور ڕەحمانی،PDF

٦. وەڵاکریاو هەورامانی، وەرپرس نعمان فائق توفێق، ژمارە۳۳،ساڵەو۲۰۱۳، ئێراق، سلێمانی

۷. گۆڤاروو وانیاری، دانشگا کورسان، ژمارە ۱و۲

۸. گاووگۆراڵ، عەوداڵ، عەبدوڵڵا ڕەحیمی، ۱۳۸٦

۹. بیان در شعر هورامی، فاتح رحیمی، چاپ اول، ۱۳۹۰، انتشارات کانی

۱۰. هاوار بێ دەنگیم، سابیر سەعیدی، چاپ اول، ۱۳۸۸

۱۱. ڕۆڵە بزانی، مامۆسا خدری رواری، جمع آوری دیوان، جمیل فاروقی، چاپ اول ۲۰۰۷، نشر احسان.

۱۲. دیوانوو بێسارانی، تصحیح عبدالله حبیبی، چاپ نەکریا

۱٤. دیوانی سەیدی، موحەمەد ئەمینی کاردۆخی، انتشارات کردستان، چاپ سوم، ۱۳۸۵

۱۵. دستور زبان هەورامی، فاتح رحیمی، چاپ دوم،۱۳۸۹

۱٦. دیوانوو ئەحمەد بەگی کۆماسی، تصحیح عبدالله حبیبی، چاپ نەکریا

۱۷. پەپوولەی خیاڵ، باقی سەفاری، کۆ کردنەوە، ساسان بابایی، چاپ اول، نشر احسان، ۱۳۹۳

۱۸. دیوانی مەلا حەسەنی دزڵی، کۆکردنەوەی، ئەحمەد نەزیری، انتشارات ئەوین،۱۳۹۱

۱۹. کتاب طرح، جریان شناسی شعر هورامی از ابتدا تا امروز، تحقیق و تالیف، عادل محمد پور، نشر احسان،چاپ اول، ۱۳۹۲

۲۰. دست نوشتەهای آقایان مهدی ابری، ژیار سلامتیان، کیهان ابراهیم نژاد، کورش امینی

۲۲. دستور زبان کوردی (سورانی) دکتر فخر زاده

٢٣. شاهنامەی کوردی (هەورامی)، دانێر و وەرگێر: ئەڵماس خان کەنوڵەیی. جەماوەری و دووبارە نووسی: موحەمەد رەشید ئەمینی، چاپ و دیزایانی بەرگ: کۆردۆنیا

٢٤. دیوانی میرزا ئەحمەدی داواشی، کو کردنەوەی حوسەین موحەممەدی، انتشارات احسان، تهران، چاپ اول ١٣٨٩

٢٥. دیوانوو سەنگەر هۆرامی (تۆ شێوە هۆرامانی)، ساڵی چاپ ٢٠٠٧، چاپخانەی کارۆخ، سلێمانی

٢٦. دیوانی مەهجوری کوردستانی، ئامادە کردنی سەید جەمیل نەقشبەندی، انتشارات کوردستان، سنە، چاپ اول ١٣٨٤

٢٧. دیوانی وەلی دێوانە، انتشارات کوردستان، چاپ اول، سنە ١٣٨٩

٢٨. دیوانی مەجزووب، کۆ کردنەوە و لێکدانەوەی، حەکیم مەلا سالح، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠١

٢٨. حەبیبی، ئومید، شارۆ ڕۆشنایی، انتشارات ئەوین، ١٣٩١

٢٩. هەورامی، نامق، پژگیا، انتشارات یەکیەتی نووسەرانی کورد، ٢٠١٣

٣٠. عوسمانپوور، کولسووم، گرێ، ناشر نووسەر، سنندج، ١٣٨٣